

Regeringens proposition

1981/82: 157

om flexibel skolplanering m. m.;

beslutad den 18 mars 1982.

Regeringen förelägger riksdagen vad som har upptagits i bifogade utdrag av regeringsprotokoll för de åtgärder och det ändamål som framgår av föredragandens hemställan.

På regeringens vägnar

THORBJÖRN FÄLLDIN

ULLA TILLANDER

Propositionens huvudsakliga innehåll

Utgångspunkterna för förslagen i propositionen är behovet av fortsatt decentralisering och därmed ökade möjligheter för kommunerna att anpassa sin skolplanering till de lokala förhållandena.

I det syftet föreslås vissa modifieringar av hittillsvarande planeringsprinciper för grundskolans högstadium och den yrkesinriktade utbildningen i gymnasieskolan.

Det är angeläget att undanröja vissa hinder för små skolor. För grundskolans del föreslås därför att kommuner i icke glesbygd skall kunna behålla eller etablera små högstadieskolor som vid tilldelningen av statsbidrag i form av basresurser inte betraktas som självständiga skolenheter utan som filialskolor till större högstadieskolor.

Med hänsyn bl. a. till arbetsmarknadssituationen behövs åtgärder för att främja yrkesinriktad utbildning inom gymnasieskolan. En sådan åtgärd är att – likaledes inom nuvarande resurstilldelning – sprida utbildningen, så att den blir lättare tillgänglig för flera ungdomar. Det föreslås därför att en kommun som är huvudman för en gymnasieskola med yrkesinriktad utbildning under vissa förutsättningar skall få bedriva viss yrkesinriktad utbildning som filialutbildning i en närliggande kommun som saknar gymnasieskola.

Förslagen innebär vissa nya möjligheter men inte skyldigheter för kommunerna. De är utformade på sådant sätt, att ökade kostnader för staten inte skall uppkomma och heller inte åläggas kommunerna.

De nya reglerna föreslås gälla fr. o. m. den 1 juli 1982 för grundskolan och fr. o. m. den 1 juli 1983 för gymnasieskolan.

Vidare förordas att lektorstjänsterna i gymnasieskolan t. v. skall tillsättas som ordinarie samt att undervisning i ämnet specialidrott i gymnasieskolan skall kunna ingå i kommunalt reglerad anställning.

UTBILDNINGSDEPARTEMENTET

Utdrag
PROTOKOLL
vid regeringssammanträde
1982-03-18

Närvarande: statsminister Fälldin, ordförande, och statsråden Wikström, Friggebo, Åsling, Söder, Johansson, Wirtén, Andersson, Boo, Petri, Eliasson, Gustafsson, Elmstedt, Tillander, Ahrland, Molin

Föredragande: statsrådet Tillander

Proposition om flexibel skolplanering m. m.

---

1 Inledning

Dåvarande statsrådet Mogård gav sommaren 1978 en sakkunnig i utbildningsdepartementet i uppdrag att närmare undersöka möjligheterna att åstadkomma en skolplanering som tar större hänsyn till lokala förhållanden och behov, som underlättar en begränsning av skolstorleken samt nyetablering och bevarande av små skolor och som möjliggör en ökad decentralisering av skolväsendet.

Arbetet har resulterat i departementspromemorian (Ds U 1981:7) En flexibel skolplanering. En sammanfattning av promemorian bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 1*.

Efter remiss har yttranden över departementspromemorian avgetts av arbetsmarknadsstyrelsen (AMS), riksrevisionsverket (RRV), skolöverstyrelsen (SÖ), statskontoret, kommittén om samverkan mellan förskola och skola (U 1981:01), länskolnämnderna i Blekinge, Hallands, Jämtlands, Jönköpings, Kalmar, Kronobergs, Malmöhus, Norrbottens, Skaraborgs, Södermanlands, Uppsala, Värmlands, Västernorrlands, Örebro och Östergötlands län, länsstyrelserna i Kronobergs, Norrbottens, Västerbottens och Örebro län, Svenska kommunförbundet, Landstingsförbundet, Göteborgs, Karlstads, Kristianstads, Luleå, Lycksele, Malmö, Norrköpings, Oskarshamns, Strömsunds, Stockholms, Storumans, Västerås och Växjö kommuner, Centralorganisationen SACO/SR, Svenska arbetsgivareföreningen (SAF), Tjänstemännens Centralorganisation (TCO), Riksförbundet Hem och Skola (RHS) och Sveriges elevers centralorganisation (SECO).

Länskolnämnden i Örebro län har bifogat yttranden från skolstyrelserna i Askersunds och Hällefors kommuner. Länsstyrelsen i Norrbottens län

har bifogat yttranden från Pajala och Kiruna kommuner och länsstyrelsen i Västerbottens län yttranden från Umeå, Skellefteå, Lycksele och Vilhelmina kommuner.

Dessutom har skrivelser i ärendet inkommit från Stockholms skolpsykologers arbetsplatsförening och Sydöstra Skånes samarbetskommitté.

En sammanställning av remissyttrandena bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 2*.

Jag avser nu att mot bakgrund av promemorian och remissyttrandena ta upp vissa frågor om flexibel skolplanering.

2 Utgångspunkter

Reformerna på skolområdet under de senaste åren har alla inneburit en decentralisering. Den nya läroplanen för grundskolan och det nya statsbidragssystemet för grundskolan innebär en långtgående decentralisering av undervisningens organisation och användningen av anvisade resurser. Timplanerna är konstruerade som stadietimplaner. Lektionernas fördelning på årskurser, utformningen av temastudier och av tillvalskurser på högstadiet samt organisationen på arbetsenheter beslutas lokalt. I gymnasieskolan genomförs en friare resursanvändning, som medför att besluten om användningen av resurserna i ökad utsträckning fattas lokalt. Även resurstilldelningen för studie- och yrkesorientering förändras så att skolstyrelserna får möjlighet att fördela insatserna beroende på lokala bedömningar.

Besluten om fortbildning och vidareutbildning av skollära och lärare kommer att fattas på lokal nivå. Skolstyrelserna beslutar inom vissa ramar om användningen av resurser för lokalt utvecklingsarbete och personalutbildning.

Reformbeslutet med anledning av propositionen om den statliga skoladministrationen m. m. (prop. 1980/81: 107, UbU 1980/81: 38, rskr 1980/81: 395) innebär en förenkling och decentralisering av den statliga skoladministrationen bl. a. när det gäller vissa beslut om skolans personal och gymnasieskolans årliga organisation. Beslutet (prop. 1979/80: 90, FiU 1979/80: 25, rskr 1979/80: 287) att avveckla statens bidrag till skolbyggandet har givit nya förutsättningar för en flexibel och lokalt bestämd skolplanering.

Flertalet av de här nämnda förändringarna genomförs den 1 juli 1982. Det kommer således att i betydligt större utsträckning än tidigare finnas möjlighet att ta hänsyn till lokala förutsättningar och behov.

Principerna för decentralisering på utbildningsområdet behandlades i samband med beslutet om den statliga skoladministrationen. Föredraganden anförde därvid (prop. 1980/81: 107 s. 11) att de allmänna principerna för decentralisering bör gälla även för utbildningsområdet.

Principerna måste dock underordna sig de mål och strävanden, som kännetecknar svenskt utbildningsväsende. Det finns därför en bestämd gräns för hur långt decentraliseringen kan drivas. Beslut om ekonomiska resurser till verksamheten måste även fortsättningsvis fattas på central nivå. Mål och riktlinjer för skolan måste fastställas av de centrala politiska instanserna och en likvärdig utbildningsstandard måste upprätthållas . . . Skolutvecklingen måste alltså äga rum i ett spänningsfält mellan kraven på enhetlighet och likvärdighet å ena sidan samt nödvändigheten av anknytning till lokala förhållanden och ökat kommunalt inflytande, personalens engagemang samt elevernas intressen och medbestämmande å den andra.

Riksdagen hade ingenting att erinra mot dessa uttalanden.

Det ökade lokala ansvaret är således ett medel för att bemästra samma krav och uppnå samma mål i olika miljöer.

Under 1940-, 1950- och 1960-talen strävade skolpolitiken efter organisatoriska lösningar som skulle göra det möjligt att smälta samman parallella skolformer till en enhetlig, organisatoriskt sammanhållen ungdomsskola. Folkskolan, realskolan och flickskolan ersattes av grundskolan; det allmänna gymnasiet, det tekniska gymnasiet och handelsgymnasiet ersattes av ett nytt gymnasium, som sedan tillsammans med fackskolan och yrkesskolan ersattes av gymnasieskolan. Ett motiv för avskaffandet av parallella skolsystem var att ge alla ungdomar samma utbildningsmöjligheter, oberoende av bostadsort och andra yttre villkor av ekonomisk, social och kulturell art. Utbildningsutbudet skulle spridas så att likställdhet skapades mellan städer och landsbygd. Det är därför, som departementspromemorian anger, förklarligt att krav på organisatorisk enhetlighet och likformighet kom att präglade skolplaneringen under dessa decennier. Lokala variationer betraktades som embryon till nya parallella skolformer. För att ge utrymme för olika begåvningsstyper och intresseinriktningar skapades pedagogiska och organisatoriska variationsmöjligheter inom systemet i form av tillvalsämnen, alternativkurser och olika studievägar. Enhetligheten prioriterades genom att det i princip ställdes krav på samma mångfald när det gällde valmöjligheter, för gymnasieskolans del på alla utbildningsorter och för högstadiets del vid alla skolenheter.

Under det senaste decenniet har utbildningens likvärdighet blivit viktigare än dess likformighet. Som jag nyss nämnde är det ökade lokala ansvaret ett medel att uppnå samma mål i olika miljöer. Ett övergripande mål i skolpolitiken är elevernas rätt till en likvärdig utbildning oberoende av i vilken skola de går. Utbildningen behöver därför inte vara likformig.

Enligt läroplanens mål och riktlinjer skall undervisningen ha en sådan uppläggning att den innebär en träning och praktisk tillämpning av de demokratiska principerna om ansvar, tolerans, samverkan och likaberättigande. Det är därför viktigt att elever, föräldrar och personal i mindre organisatoriska enheter får ett ökat ansvar för den egna verksamheten. Som framgått av min redovisning i det föregående kommer det lokala inflytandet att öka kraftigt inom utbildningsområdet genom de beslut som fattats under de senaste åren.

Ett ökat lokalt inflytande är i sig ett viktigt politiskt mål. Som jag beskrivit är det också ett medel för att uppnå andra övergripande mål. Lokalt inflytande i ett decentraliserat samhälle är vidare en förutsättning för att man skall kunna komma till rätta med vissa av de problem som skolan f. n. har. Den försämrade psykosociala miljön yttrar sig i mobbing, vandalisering, utstötning, passivitet och skoltrötthet. Dessa problem är lättare att hantera inom den lilla skolans ram – även om man inte kan göra sådana generella påståenden som att alla stora skolor har dessa problem och alla små skolor saknar dem.

Enligt RRV är det möjligt att hävda att många av de problem som återfinns i de större skolorna beror på sociala faktorer i samhället utanför skolan. SÖ nämner i sitt yttrande undersökningar som visar att det inte enbart är skolans storlek i sig som påverkar den psykosociala miljön och påpekar att de i departementspromemorian redovisade undersökningarna enbart har genomförts i glesbygd och i socialt välintegrerade miljöer. SÖ betonar särskilt betydelsen av skolans inre organisation för en positiv miljö. SÖ framhåller emellertid sammanfattningsvis att de små skolorna sannolikt kan *bidra* till en god psykosocial miljö. De forskningsresultat rörande skolstorlekens betydelse för den psykologiska och pedagogiska miljön i grundskolan, vilka presenteras i departementspromemorian, talar till de små skolornas fördel när det gäller frågor som trivsel och samarbete.

Även om undersökningarna som redovisas i departementspromemorian bygger på erfarenheter från skolor i områden med goda yttre sociala betingelser, ger de dock stöd för påståendet att små skolor kan bidra till en god psykosocial miljö. Jag anser att detta förhållande tillsammans med de andra skäl för små skolor som jag redovisar gör det angeläget att underlätta för kommunerna att behålla eller nyetablera små skolor. Ingenting – bortsett från ekonomiska bedömningar – har anförts som talar mot små skolor. Det har visat sig att elevernas studieresultat inte blir bättre i stora skolor än i små, trots de stora skolornas större materiella och personella resurser. Personalen på små skolor och små orter får en god kännedom om eleverna, deras fritidssituation och hembakgrund, vilket ökar tryggheten hos eleverna. Kontakterna med närsamhället blir bättre och kan vara utvecklande för alla parter. Det finns dock anledning att även påpeka den risk som kan finnas i att knyta högstadiundervisningen alltför hårt till det lokala samhället. Av sysselsättnings- och strukturskäl kan inte alla elever förväntas stanna kvar i hembygden. Eleverna måste därför få erfarenheter och färdigheter som ger dem möjligheter att finna sig till rätta även i andra miljöer. Den praktiska arbetslivsorienteringen får därvid särskilt stor betydelse.

Riksdagen behandlade frågan om skolväsendets organisation i glesbygd år 1973 (prop. 1973: 77, UbU 1973: 29, rskr 1973: 243). Riksdagen uttalade därvid att ett viktigt mål för utbildningspolitiken är att åstadkomma största möjliga rättvisa mellan olika landsdelar i fråga om utbildningens standard.

I de glest bebyggda delarna av landet bör eftersträvas en utbildning, som är likvärdig med de tätt bebyggda landsdelarnas och tillhandahålls i sådana organisatoriska former som är anpassade till de särskilda förhållandena.

Föredraganden anförde att man vid diskussionen om skolenheters lokalisering bör skilja mellan grundskola och gymnasieskola och vad gäller grundskolan mellan å ena sidan enheter av låg- och mellanstadierna och å andra sidan enheter av högstadiet. Riksdagen anslöt sig till föredragandens uttalande att kravet på åtkomlighet när det gäller undervisning på grundskolans låg- och mellanstadier bör sättas högt, då det här rör sig om barn i låg ålder. Denna planeringsprincip för låg- och mellanstadierna bör givetvis kvarstå. Mina förslag i det följande berör därför inte dessa stadier.

Förutsättningarna för en decentralisering av grundskolans högstadium är beroende av bl. a. tillvalssystemet. 1969 års läroplan för grundskolan innehöll färre tillvalsalternativ och fordrade därför inte samma elevunderlag som 1962 års läroplan. I propositionen om skolväsendets organisation i glesbygd anförde föredraganden att en nedläggning av en högstadieskola torde vara svår att undvika vid större minskningar av elevunderlaget men i övriga fall borde man under den närmaste framtiden kunna utgå ifrån att organisationen i det väsentliga skulle kunna upprätthållas. Tillvalssystemet enligt 1980 års läroplan för grundskolan fordrar i princip inte lika stort elevunderlag som den föregående läroplanen. Jag kommer därför att i det följande behandla frågan om möjligheterna dels att behålla högstadieskolor vid ett vikande elevunderlag, dels att etablera nya högstadieskolor.

För gymnasieskolans del måste, anförde föredraganden i den nyssnämnda propositionen, kravet på åtkomlighet sättas lägre än för grundskolan.

När det gäller gymnasieskolan ställer själva dess konstruktion krav på ett relativt stort underlag. I annat fall uppstår svårigheter att tillgodose elevernas önskemål om viss studieväg och olika tillvalsalternativ. Med tanke på att gymnasieskolans utbildning avser att förbereda eleverna för deras fortsatta yrkesverksamhet – vare sig denna påbörjas omedelbart efter genomgången gymnasieskola eller efter ytterligare, på gymnasieskolan byggande studier – och det alltså har stor betydelse för eleven att hans utbildningsönskemål kan tillgodoses, är det rimligt att varje g-ort kan erbjuda ett allsidigt urval av studievägar. Denna princip har fastlagts senast genom riksdagens beslut i anledning av prop. 1968:140 (SU 1968:195, rskr 1968:404).

Man bör således sträva efter att på varje g-ort erbjuda flertalet studievägar inom gymnasieskolan. Varje enskild skolenhet bör erbjuda ett allsidigt val av studievägar.

Denna princip för planering av gymnasial utbildning gäller fortfarande. Det finns nu anledning att överväga vissa modifieringar av detta synsätt. I det följande tar jag upp sådana frågor.

Ungdomsarbetslösheten har ökat behovet av att kunna erbjuda utbildning. Särskilt de minst studiebenägna ungdomarna ser ett hinder i ett stort avstånd till närmaste gymnasieskola. Det kommunala ansvaret för uppföljning av ungdomar upp till 18 års ålder medför ökade krav på kommunerna att kunna erbjuda utbildning. Kommunerna prioriterar därvid utbildning som är anpassad till den lokala och regionala arbetsmarknadens behov. Av flera skäl försöker statsmakterna nu öka den yrkesinriktade utbildningen. I den mån de minst studiemotiverade ungdomarna söker till gymnasieskolan är det i första hand till de yrkesinriktade utbildningarna. Det är därför önskvärt att sådan utbildning kan få större geografisk spridning än nu. Benägenheten att söka till en utbildning nära hemorten kan på detta sätt bli ett styrinstrument, som kan öka andelen elever i yrkesinriktade utbildningar.

Vid planeringen av såväl grundskolan som gymnasieskolan måste hänsyn tas till de sjunkande elevtalen. Antalet elever i grundskolan är f. n. ca 1 012 500. Det beräknas minska till knappt 1 000 000 läsåret 1982/83, till 960 000 läsåret 1984/85 och till drygt 930 000 läsåret 1986/87. 16-årspuckeln, som f. n. har sin höjdpunkt med knappt 124 000 16-åringar, kommer om några år att avta till knappt 115 000 läsåret 1984/85 och 110 000 läsåret 1986/87. Därefter blir det en mindre uppgång, som efter år 1990 förbyts i en kraftig nedgång till ca 95 000 16-åringar år 1994.

Kostnaderna per elev blir oftast betydligt högre i mycket små skolor än i skolor som är något större. Som framgår av *bilaga 1* redovisar departementspromemorian de statliga kostnaderna vid skolor av olika storlek. Promemorian har emellertid inte lika detaljerat belyst konsekvenserna av olika skolstorlekar för kommunala kostnader. Detta har kommenterats av många remissinstanser. *Svenska kommunförbundet* påpekar i sitt yttrande att generella rekommendationer om skolstorlek i enlighet med utredarens förslag får betydande kostnadskonsekvenser för kommunerna. Kommunförbundet betonar därvid att de sparåtgärder som måste genomföras i kommunerna med hänsyn till samhällsekonomin måste beaktas i skolplaneringen.

Kostnaderna för skolväsendet är ungefär jämnt fördelade mellan stat och kommun. Staten bestrider i huvudsak kostnaden för löner, sociala avgifter och pensioner för lärare och skolledare. Kommunerna får inte ha en större skolledar- eller lärarorganisation än vad som följer av de av staten utfärdade bestämmelserna om olika skolformers organisation och om statliga bidrag. För klarhetens skull vill jag betona att kommunerna således inte får inrätta lärartjänster med kommunala medel utan särskilda föreskrifter därom. Det skulle annars bl. a. kunna medföra kostnader för staten för sådana lärares pensioner och framför allt kunna leda till stora skillnader i t. ex. klasstorlek mellan rika och fattiga kommuner. Kommunerna är å andra sidan skyldiga att anordna undervisning motsvarande organisationsbeslut och statsbidrag för undervisningen. Om dessa två prin-

ciper åsidosätts, skulle detta vara ett hot mot den av statsmakterna formulerade målsättningen om en likvärdig utbildningsstandard. För staten har det således stor ekonomisk betydelse hur skolväsendet organiseras.

Kommunernas andel av kostnaderna för skolväsendet hänför sig främst till kostnader för skollokaler, skolmåltider, läromedel, elevhälsovård, skolskjutsar och administration. I de fall en elev går i skola i en annan kommun än den där eleven är bosatt betalar hemkommunen interkommunal ersättning till skolkommunen. För kommunerna kan det således finnas anledning att väga kostnader för dessa olika ändamål mot varandra vid en bedömning av skolväsendets organisation i kommunerna. Kostnaderna för skolskjutsar minskar och interkommunala ersättningar bortfaller, om eleverna kan gå i skola på hemorten. I stället tillkommer kostnader för lokaler, skolmåltider, läromedel, undervisningsmateriel o. d. Om en kommun till följd av vikande elevunderlag på t. ex. låg- och mellanstadierna har lediga skollokaler, kan t. ex. högstadieelever utnyttja dessa lokaler i stället. För en stor skola kan dyrbara tillbyggnader undvikas, om en liten skola på en mindre ort i stället utnyttjas. Å andra sidan kan skolbyggnader, som på grund av minskat elevunderlag inte längre utnyttjas för skola, i stället användas för andra kommunala ändamål.

Vad som i det ena eller andra fallet är lämpligast med hänsyn till den kommunala ekonomin är en bedömning som endast kan göras lokalt. När det gäller gymnasial utbildning tillkommer vid bedömningen de möjligheter som kan finnas på den ena eller andra orten att anordna utbildning som är anpassad till den lokala arbetsmarknaden. I likhet med bl. a. länskolnämnden och länsstyrelsen i Örebro län anser jag det viktigt att man tar hänsyn till även sådana icke direkt mätbara kostnader som kan bli följden av en otillfredsställande psykosocial miljö.

Jag finner det av flera skäl angeläget att underlätta möjligheterna att ha små skolor. Den psykosociala miljön har oftast förutsättningar att bli bättre i små skolor. Inflytandet från föräldrar, skolans personal och elever är oftast större i små skolor. Närheten till skolan påverkar ungdomars benägenhet att söka till gymnasial utbildning. Kommunerna betonar ofta betydelsen av förekomsten av en skola för en positiv utveckling för bygden. Jag anser det därför synnerligen angeläget att undanröja vissa hinder som i dag finns mot möjligheten att nyetablera små skolor eller att med ett sjunkande elevantal bevara små skolor.

För glesbygdskommunerna tillgodoser redan de nuvarande bestämmelserna relativt höga krav på decentralisering av grundskolutbildning trots mycket låga elevunderlag. Mina förslag i det följande om grundskolan tar därför inte sikte på glesbygdskommunerna. Förslagen är främst avsedda att ge andra kommuner förbättrade möjligheter att ha kvar eller nyetablera små skolor. De kan emellertid tillämpas i glesbygd när de även där innebär förbättrade möjligheter.

I dagens ekonomiska situation är det inte möjligt att föreskriva sådana

ändringar av skolplaneringen att de leder till kostnadsökningar för vare sig stat eller kommun. De förslag som jag kommer att presentera i det följande är därför kostnadsneutrala för staten. De kommunalekonomiska konsekvenserna ankommer på den enskilda kommunen att bedöma. Förslagen är således inte avsedda att resultera i bindande förpliktelser för kommunerna utan innebär en möjlighet för de enskilda kommunerna att på grundval av en sammanvägning av de totala kommunala kostnaderna göra en skolplanering som leder till mindre skolor och större närhet till utbildning än vad som annars skulle vara fallet. Enligt min bedömning är alltså förslagen, som jag lämnar i det följande, kostnadsneutrala. Effekterna kommer emellertid noggrant att följas, även vad gäller kostnaderna. Visar det sig att mina förslag på ett eller annat sätt för med sig kostnadsökningar för staten eller kommunerna, ämnar jag återkomma till regeringen med förslag till åtgärder mot detta.

3 Grundskolan

3.1 Allmänt

Av central betydelse vid en diskussion om skolorganisationen är begreppet skolenhet. Inte minst när det gäller tilldelningen av resurser i form av statsbidrag till grundskolan utgör detta begrepp en grund. Det nuvarande skolenhetsbegreppet har som en utgångspunkt att en likvärdig utbildningsstandard skall kunna upprätthållas i hela landet. Speciellt för skolor i glesbygd är, genom statsbidragssystemets anknytning till skolenhetsbegreppet, detta av största betydelse. Jag vill därför inleda mina resonemang rörande grundskolområdet med vissa synpunkter rörande skolenhetsbegreppet.

Före år 1962 gällde i praktiken att samtliga skolanläggningar med folkskola i en större tätort normalt betraktades som en enda skolenhet vid bestämmande av antalet klasser. I 1962 års grundskolproposition (prop. 1962: 54) gavs termen skolenhet en delvis ny innebörd. Departementschefen föreslog i propositionen att den grupp av elever inom olika årskurser, som i fråga om skolarbetet stadigvarande bildade en skolorganisationsenhet och som således undervisades i ett gemensamt eller i flera näraliggande skolhus eller andra undervisningsutrymmen, skulle betecknas som en skolenhet. Riksdagen godkände detta förslag, och i 1962 års skolstadga infördes en definition av begreppet skolenhet, som i nu gällande skolförordning (1 kap. 5 §) har följande lydelse:

Skolenhet: En med hänsyn till elever, som undervisas antingen i ett gemensamt eller i flera varandra näraliggande skolhus eller andra lokaler för undervisningen, bestämd organisatorisk enhet inom skolväsendet.

De elever, som ingår i en skolenhet, skall således utgöra en *skolorganisatorisk enhet*. Skolenhetens elever skall även utgöra den organisatoriska basen för bildandet av klasser och andra stadigvarande undervisningsgrupper.

Av ekonomiska och pedagogiska skäl måste undervisningsgrupper ibland sammansättas av elever från flera klasser inom skolenheten. Om elever under skoldagen skall kunna omgrupperas mellan olika undervisningsgrupper och för fria aktiviteter under den samlade skoldagen, måste de undervisas i *närliggande skollokaler*. Innebörden i begreppet "närliggande" kan dock variera bl. a. beroende på hur ofta omgruppering sker, hur många elever som berörs, elevernas ålder samt hur gångvägen mellan skolanläggningarna är beskaffad.

Rent allmänt konstateras i departementspromemorian att elever som tillhör en och samma skolenhet endast i undantagsfall bör undervisas i lokaler som ligger på så stort inbördes avstånd att eleverna inte till fots kan förflytta sig mellan lokalerna under en längre rast. Detta torde enligt departementspromemorian i praktiken maximera avståndet mellan lokalerna till ca 1 km.

Krav på en trafiksäker gångväg mellan skolanläggningar, som tillhör en och samma skolenhet, måste vidare enligt departementspromemorian uppställas. Speciellt gäller detta för lågstadiets elever. Om antalet omgrupperingar under skoldagen är stort, vilket är fallet på högstadiet, måste av schematekniska skäl även korta raster kunna användas för förflyttningar mellan olika grupper och undervisningslokaler. Det innebär att högstadiets skolenheter normalt inte bör uppdelas på flera skolanläggningar, såvida inte dessa ligger mycket nära varandra.

För grundskolans del är det skolstyrelsen som beslutar om anordnande och indragning av skolenheter. Länskolnämnden får, om särskilda skäl föreligger, förordna att skolenhet av grundskolan skall anordnas eller dras in fr. o. m. nästkommande läsår. Detta framgår av skolförordningens 2 kap. 22 §.

Länskolnämnden kan alltså – i praktiken genom beslut om basresurstilldelning – ingripa i skolenhetsbildningen och mot skolstyrelsens vilja förordna att skolenhet av grundskolan skall anordnas eller dras in. Detta får dock endast ske, om särskilda skäl föreligger. Länskolnämndernas prövning är särskilt betydelsefull, då skolenhetsorganisationen kan komma att behöva krympas som en följd av den kommande kraftiga minskningen av antalet elever i grundskolan.

Några bestämmelser om *skolenheternas upptagningsområden* återfinns ej i nu gällande skolförfattningar. I stället föreskriver skolförordningen (2 kap. 21 §) följande om elevernas fördelning på skolenheter:

Finns för kommuns grundskola eller gymnasieskola eller för landstingskommuns gymnasieskola två eller flera skolenheter, fördelas eleverna på skolenheterna med hänsyn främst till vad som är ändamålsenligt från

kommunikationssynpunkt och till vad som kräves för att effektivt utnyttja lokaler och andra utbildningsresurser.

Allmänna föreskrifter om fördelningen får meddelas av styrelsen för skolan, om ej länskolnämnden meddelar sådana föreskrifter.

Som konstateras i departementspromemorian är det naturligt att i första hand hänvisa en elev till den skola, som ligger på kortaste gångavstånd eller restid från hans bostad. Stor hänsyn måste dock även tas till kravet på en trafiksäker skolväg. Om skolskjutsar anordnas, måste kravet på en rationell skjutsorganisation vidare beaktas. Genom att de olika faktorer, som kan påverka bedömningen av vad som är "ändamålsenligt från kommunikationssynpunkt", på detta sätt sammanvägs, kan i normala fall ett naturligt upptagningsområde avgränsas för varje skolenhet.

Eftersom det är önskvärt att så långt som möjligt undvika inackordering av grundskolans elever, begränsas för den obligatoriska skolans del såväl upptagningsområdenas som skolenheternas storlek i glest befolkade områden av *det maximala restidsavståndet*. År 1959 uppställde SÖ som allmän regel att restiden för enkel färd ej gärna borde överstiga 30 minuter för elever i årskurserna 1–2, 40 minuter för elever i årskurserna 3–6 samt 45 minuter för elever i högre årskurser. Även 1969 års glesbygdsutredning har angett att restiden för grundskolans elever ej bör överstiga 30–45 minuter, om servicestandarden skall kunna anses tillfredsställande. I utpräglade glesbygdsområden måste dock i vissa fall – speciellt på högstadiet – längre restider i praktiken godtas, om man skall kunna undvika inackordering.

I tätbefolkade områden är det mestadels andra faktorer än det maximala restidsavståndet, som för grundskolans del styr upptagningsområdenas storlek. De lokala och regionala skolmyndigheterna har där betydligt större möjligheter än i glesbygdsområdena att påverka skolorganisationen.

Av skolförordningen framgår att man vid elevernas fördelning på skolenheter inte endast skall ta hänsyn till vad som är "ändamålsenligt från kommunikationssynpunkt" utan även "till vad som kräves för att effektivt utnyttja lokaler och andra utbildningsresurser". Upptagningsområdenas gränser kan därför inte fixeras en gång för alla utan måste kunna anpassas efter den aktuella situationen.

I propositionen om nytt statsbidrag till grundskolan m. m. (prop. 1977/78: 85) underströk föredraganden att skolenheternas upptagningsområden så långt detta var möjligt borde läggas fast för en längre tid. Därigenom fick kommunerna möjlighet till en långsiktig planering av skolväsendet. Av särskild betydelse var att fastlägga vilka skolanläggningar som borde ingå i skolenheten. Riksdagen anslöt sig till denna uppfattning (UvU 1977/78: 21, rskr 1977/78: 260).

Även om det för varje skolenhet är möjligt att avgränsa ett eller flera upptagningsområden, varifrån enheten i första hand hämtar sina elever, framhålls i departementspromemorian att upptagningsområdena i flertalet

fall kan och bör delvis sammanfalla. Därigenom uppkommer en *marginalzon*, varifrån elever alternativt kan hänvisas till den ena eller den andra skolenheten. I 1962 års grundskolproposition uttalade departementschefen att "en viss elasticitet i elevfördelningen mellan skilda skolenheter inom samma kommun bör vara tillåten, exempelvis för att marginalvis utjämna elevantalet mellan klasserna i olika skolenheter". Det är i första hand genom alternativ hänvisning av marginalzonernas elever, som en sådan "elasticitet i elevfördelningen" och därmed en så rationell skolorganisation som möjligt kan åstadkommas under hänsynstagande även till kommunikationssynpunkter.

I prop. 1980/81: 20 om besparingar i statsverksamheten, m. m. anförde föredraganden att man borde kunna pröva att utfärda generella anvisningar om att upptagningsområdena normalt skulle vara överlappande så att det bildades marginalzoner. Riksdagen hade inte något att erinra mot detta (UbU 1980/81: 12 och 15, rskr 1980/81: 120).

I förordningen om beräkning av basresurser på grundskolans mellanstadium (SÖ-FS 1981: 6) har regeringen föreskrivit att länskolnämnden – för att uppnå i förordningen angivna genomsnittliga antal elever per basresurs – får vid fastställande av antal basresurser fördela eleverna på skolenheter så att, framför allt i fråga om tätorter, två eller flera skolenheter får delvis gemensamma upptagningsområden i form av överlappande marginalzoner.

Genom det nya statsbidragssystemet för grundskolan som trädde i kraft den 1 juli 1978 har klassbegreppet mist sin tidigare betydelse för statsbidragstilldelningen. Statsbidragsgivningen är numera baserad på att varje skolenhet tilldelas ett antal basresurser och varje kommun en förstärkningsresurs och ett tilläggsbidrag. Antalet basresurser bestäms enligt samma metod, som tidigare tillämpades vid beräkning av antalet vanliga klasser.

I prop. 1977/78: 85 underströk föredraganden att det enligt hennes mening var väsentligt att det nya statsbidragssystemet inte fick till följd att länskolnämnderna övergick till att göra en teoretisk elevfördelning på skolenheter. Tilldelningen av basresurser måste ske med hänsyn till det faktiska elevantalet i skolenheterna eller till det elevantal, som med hänsyn till geografiska, trafiktekniska, sociala och andra förhållanden skulle kunna finnas i skolenheterna, om marginalvis utjämning av elevantalet i två närliggande skolenheter kom till stånd. Liksom tidigare måste länskolnämnden således för varje enskild skolenhet göra en reell prövning av den skäligena elevfördelningen med hänsyn tagen till alla lokala faktorer.

En förutsättning för att det nya statsbidragssystemet skulle fungera som avsett var vidare att skolenhetsbegreppet bibehöll sin tidigare innebörd och att man inte mer eller mindre omedvetet på nytt började tillämpa de bedömningsgrunder för skolenhetsbildning och resursberäkning som gällde före år 1962. Riksdagen godkände vad föredraganden hade anfört i denna fråga (UbU 1977/78: 21, rskr 1977/78: 260).

Från olika håll, bl. a. från SÖ i anslagsframställningen för budgetåret 1981/82, har väckts tanken att statsbidrag inte längre skall tilldelas det obligatoriska skolväsendet genom ett system som grundar sig på den faktiska organisationen i form av skolenheter. SÖ anmälde därvid att man avsåg att i samråd med berörda intressenter undersöka effekterna av ett reviderat statsbidragssystem med kommun och inte skolenhet som beräkningsgrund för driftbidraget till grundskolan.

För egen del vill jag anföra följande. En tilldelning av basresurser som grundar sig på elevantalet i en kommun i sin helhet skulle medföra att det genomsnittliga elevantalet per basresurs kraftigt skulle öka. Härigenom skulle en besparing på kostnaderna för basresurser uppstå, vilket skulle ge förutsättningar för en betydande ökning av förstärkningsresursen. SÖ anger i anslagsframställningen denna ökning till i storleksordningen 40%. En sådan förändring skulle enligt SÖ ge ökade förutsättningar för en behovsorienterad resursfördelning.

Att gå ifrån nuvarande system med anpassning av statsbidraget till den faktiska skolorganisationen skulle dock enligt min mening kunna innebära nackdelar. Framför allt för glesbygdskommuner skulle en schabloniserad tilldelning av basresurser medföra en så stor resursminskning att den inte skulle motsvaras av utökningen av förstärkningsresursen. Tätortskommuner skulle i stället gynnas i motsvarande mån. För att en schabloniserad basresurstilldelning inte skall innebära ett missgynnande av glesbygdskommuner är därför enligt min mening en nödvändig förutsättning att förstärkningsresursens storlek differentieras mellan olika kommuner. I avvaktan på resultatet av det analysarbete som SÖ har anmält att man bedriver, är jag f. n. inte beredd att föreslå eller principiellt uttala mig för någon mer genomgripande förändring i nuvarande statsbidragssystem för grundskolan. Jag kommer dock i det följande att föreslå vissa förändringar i syfte att skapa förutsättningar för en mer flexibel användning av kommunernas statsbidrag i form av basresurser.

3.2 Skolstorlek

Som redovisas i departementspromemorian har SÖ alltsedan år 1955 rekommenderat att nya skolor planeras så att antalet elever inte kommer att mera avsevärt överstiga 200 i skola med enbart lågstadium, 500 i skola med låg- och mellanstadium, 600 i skola där högstadium är kombinerat med underliggande stadium eller stadier samt 700 i skola med enbart högstadium. I praktiken överskrids ofta SÖ:s gränsvärden. Läsåret 1977/78 gick sammanlagt ca 227 000 av grundskolans elever i skolor som var större än vad SÖ har rekommenderat. Andelen elever i mycket stora skolor har dock minskat under 1970-talet. Som redovisas i departementspromemorian kan denna utveckling förväntas fortsätta under 1980-talet med hänsyn till framför allt de minskande elevkullarna, men också till en medveten tendens att begränsa skolstorlekarna.

Mot bakgrund av ett resonemang om kostnaderna för framför allt lärare och lokaler vid olika antal paralleller på de olika stadierna i grundskolan föreslås i departementspromemorian som en sammanfattande rekommendation att man bör eftersträva att ej överskrida följande maximivärden.

Stadium	Antal elever
L	ca 200
LM	ca 400
(L)MH	ca 450–600
H	ca 500

De föreslagna gränsvärdena skall enligt departementspromemorian inte uppfattas som bindande statliga normer utan som riktpunkter, såväl för kommunernas skolplanering som för statliga myndigheter, t. ex. vid utarbetande av rådgivande planeringsunderlag för skolbyggnation och vid granskning av organisationsplaner.

För egen del vill jag anföra följande. En övergripande princip för utvecklingen på skolområdet under senare delen av 1970-talet har varit ett överförande av ansvar för skolplaneringen till regional och lokal nivå. Exempel härpå är besluten om nytt statsbidragssystem för grundskolan och en förändrad statlig skoladministration. Länskolnämnderna och framför allt kommunerna har härigenom fått ansvaret för att skolan organiseras på ett sådant sätt att de övergripande principerna i läroplanen följs och skolans målsättning uppnås. Genom att statsbidraget till investeringar i skolbyggnader helt upphör vid utgången av innevarande budgetår går också ansvaret för skolans lokalförsörjning helt över på kommunerna.

En övergripande generell princip för statens förhållande till kommunerna är en mycket stark återhållsamhet från statsmakternas sida med att utfärda olika former av föreskrifter och rekommendationer riktade mot kommunerna. Detta har bl. a. kommit till uttryck genom kungörelsen (1970:641) om begränsning i myndighets rätt att meddela föreskrifter, anvisningar eller råd (den s. k. begränsningskungörelsen). Mot rekommendationer om maximal skolstorlek talar också att det ligger i sakens natur att de åtminstone delvis måste komma att vara godtyckligt valda. Hur stor en skola lämpligen skall vara skiftar i det enskilda fallet. Mot denna bakgrund är jag för min del inte beredd att biträda förslaget om en rekommendation om generella maximivärden för skolstorlek.

Jag räknar med att den positiva utvecklingen mot mindre skolor som skett de senaste åren skall fortsätta även utan rekommendation om maximala skolstorlekar. Det vikande elevunderlaget kommer bl. a. att göra det möjligt att minska beläggningen på de skolor som i dag har ett många gånger betydligt större elevantal än vad de är planerade för. De förslag om flexiblare utnyttjande av tilldelade basresurser i en kommun som jag kommer att lägga fram i det följande minskar också behovet av statliga riktlinjer om maximal skolstorlek.

3.3 Bibehållande och nyetablering av små skolor

F. n. finns endast delvis preciserade riktlinjer för hur stort elevunderlaget skall vara för att en skolenhet skall antingen bibehållas eller nyetableras. De riktlinjer som finns gäller högstadieskolor. Efter förslag i 1973 års glesbygdspromemoria fastslog riksdagen att det inte längre var motiverat att uppställa det tidigare kravet på tre paralleller som minimum för en högstadieskola.

Som påvisas i departementspromemorian tog detta uttalande sikte på situationen i glesbygd. I övrigt får således ett krav på tre paralleller som minimum för en högstadieskola fortfarande anses gälla. För glesbygdssområden gäller vidare att uttalandet framför allt tog sikte på bevarandet av befintliga små skolor och inte nyetablering av högstadieskolor.

Regeringen har beslutat om försöksverksamhet med mindre än tre paralleller på grundskolans högstadium i två fall, nämligen i Växjö kommun (Lammhufts skola) och i Södertälje kommun (Majtorpsskolan). I båda fallen har en modell med filialskola använts. Därutöver har regeringen beslutat om försöksverksamhet med alternativ högstadieundervisning i Värmdö kommun enligt en något annorlunda modell med bl. a. lärarledd korrespondensundervisning vid de låg- och mellanstadieskolor som finns på öar i skärgården. Vidare beslöt regeringen i början av 1970-talet att försöksverksamhet med årskurslöst högstadium fick bedrivas i Ljusdals, Storumans, Torsby, Åre och Örnsköldsviks kommuner (det s. k. PANG-projektet, som finns redovisat i bilaga till departementspromemorian).

Jag har erfarit att högstadieskolor med mindre än tre paralleller har nyinrättats eller bibehållits i vissa kommuner utan att regeringen medgivit detta. Länsskolnämnden har vid sin prövning av basresurstilldelning att bedöma om en nedgång i elevunderlaget vid en skolenhet är av tillfällig natur eller om det är fråga om ett mer permanent minskat elevunderlag. Är nedgången tillfällig får det anses ligga inom länsskolnämndens kompetens att besluta om basresurstilldelning till skolenheter med även mindre än tre paralleller. I övriga fall skall normalt fordras regeringens medgivande om det är fråga om högstadieskolor i icke-glesbygd. Huruvida medgivande från regeringen skulle erfordras i de aktuella fallen är inte möjligt att bedöma utan en grundlig genomgång av omständigheterna i det enskilda fallet. Jag avser att senare föreslå regeringen att uppdra åt SÖ att företa en sådan analys.

När det gäller bibehållande och nyetablering av låg- och mellanstadieskolor finns inte på samma sätt preciserade riktlinjer. I olika sammanhang har regering och riksdag också understrukit vikten av att upprätthålla en rimlig servicenivå på skolans område i glesbygd. I 1973 års glesbygdspromemoria uttalade departementschefen att det var en fördel att de lokala och regionala myndigheternas prövning inte var bunden av centralt givna regler utan att möjlighet fanns att göra flexibla bedömningar, grundade på speciella omständigheter och lokala förhållanden.

Regler om underlag för bibehållande och nyinrättande av skolenheter finns i SÖ:s föreskrifter och anvisningar för beräkning av basresurser i grundskolan (SÖ-FS 1979: 50) som utfärdats med stöd av regeringsbeslut. Dessa bygger på tidigare föreskrifter från senare delen av 1960-talet samt på anvisningar som hänför sig till 1973 års glesbygdspromemoria. De regler som nu gäller kan därför sägas ha styrt skolstorleksutvecklingen under 1970-talet. Som redovisas i departementspromemorian har därvid endast smärre förändringar av skolornas fördelning på storleksklasser ägt rum. En viss minskning av andelen mycket små skolor (med mindre än 100 elever) har dock ägt rum. Det är enligt promemorian rimligt att anta att en del av denna minskning kan förklaras med att vissa sådana skolor dragits in. När det gäller högstadiet har skolorganisationen i glesbygd kunnat bibehållas i enlighet med 1973 års riksdagsbeslut. Orsaken härtill kan enligt departementspromemorian sökas bl. a. i den försöksverksamhet med årskurslösa högstadier som bedrivits i ett antal kommuner och i ett ökat elevunderlag för många glesbygdshögstadier.

Utvecklingen under 1980- och 1990-talen när det gäller elevunderlaget för små skolor är svår att uttala sig om med någon större säkerhet. För hela riket kommer elevantalet på samtliga stadier att sjunka kraftigt under 1980-talet med början på lågstadiet. I en rapport från SÖ under år 1980 har redovisats vissa beräkningar angående utvecklingen av antalet elever på regional och lokal nivå. I rapporten dras slutsatsen att i de flesta kommuner med en stor andel elever i små högstadier kan antalet högstadieelever förväntas minska förhållandevis mer än vad antalet högstadieelever minskar i riket i sin helhet. Det bör dock understrykas att denna studie bygger på framskrivning av befintliga elevunderlag och att utvecklingen i praktiken kan komma att bli en annan. Under 1970-talet har t. ex. elevutvecklingen vid glesbygdshögstadier blivit en helt annan än vad man antog i början av årtiondet. Sammanfattningsvis är det enligt min mening rimligt att anta att elevunderlaget för många i dag befintliga små skolor såväl i som utanför glesbygd på alla tre stadierna kommer att minska under 1980-talet.

I departementspromemorian redovisas vissa metoder för att begränsa storleken på skolor. Framför allt möjligheten att tillämpa en mindre strikt stadiouppe delning av skolorganisationen än vad som är normalt i dag har mottagits positivt av många remissinstanser. Eftersom den nya läroplanen (Lgr 80) har stadietimplaner i stället för årskurstimplaner, har förutsättningarna ökat för en mindre strikt stadiouppe delning. Det blir t. ex. möjligt att fördela stadietimplanen så att ämnen som förutsätter speciallokaler koncentreras till en eller ett par årskurser av stadiet. Jag delar för min del uppfattningen att det finns skäl som talar för att inte alltid ha hela stadiet i samma skola. Genom att låta eleverna i t. ex. årskurs 7 stanna i sin gamla mellanstadieskola kan man öka elevunderlaget för denna samtidigt som man kanske kan slippa att skjutsa elever till en mer centralt belägen högstadieskola. Sådana tankegångar har fått ett starkt stöd av remissinstanserna.

Mot bakgrund av vad jag har anfört inledningsvis om önskvärdheten av att bibehålla små skolor och mot bakgrund av den troliga utvecklingen rörande elevunderlaget för dessa skolor är det dock enligt min mening även nödvändigt med vissa ändringar av gällande principer för statsbidragsgivningen till sådana skolor. Utgångspunkten för dessa förändringar bör vara att ge förutsättningar för att efter lokala bedömningar behålla små skolor i såväl glesbygd som icke-glesbygd. Det är enligt min mening önskvärt att dessa förändringar utformas så att det också blir möjligt för de kommuner som så önskar att nyetablera små skolenheter. Utöver dessa såväl pedagogiskt som regionalpolitiskt motiverade utgångspunkter måste en nödvändig utgångspunkt för förändringarna vara att de inte får medföra kostnadsökningar för staten. Från kommunalekonomisk synpunkt får förändringarna inte utformas på ett sådant sätt att de tvingar en enskild kommun till en skolorganisation som ökar de kommunala kostnaderna jämfört med om ingen förändring gjorts. Liksom i dag måste därför även i fortsättningen behållandet av en liten skola vara ett erbjudande som riktas till kommunen och inte ett tvång. Jag räknar dock med att intresset för små skolor i kommunerna kommer att vara stort även i fortsättningen och att många kommuner kommer att utnyttja en möjlighet till en skolorganisation som bygger på små skolor. Många gånger kan det dessutom komma att vara ekonomiskt fördelaktigt med tanke på t. ex. skolskjutskostnader att behålla en liten skola framför att lägga ned den.

De argument som tidigare oftast har framförts mot mycket små skolenheter framför allt på högstadiet har varit av pedagogisk och organisatorisk art och framför allt avsett att de inte ger underlag för ett rimligt tillvalssystem och att tjänstgöringsunderlaget för lärare inte blir tillräckligt. Detta har tillsammans med ekonomiska skäl varit orsaken till att kravet på minst tre paralleller vid en högstadieskola har uppställts och upprätthållits.

Erfarenheterna från bl. a. det s. k. PANG-projektet med årskurslösa glesbygdshögstadiet som bedrivits under 1970-talet visar att det inte längre finns tungt vägande pedagogiska och organisatoriska skäl att bibehålla denna princip. Såväl elevernas intresse av ett godtagbart tillvalssystem som kravet på tillräckligt underlag för lärartjänster har kunnat tillgodoses i högstadieskolor med mindre än tre paralleller. Försöksverksamheten har bedrivits inom ramen för 1969 års läroplan (Lgr 69). Genom den ökade lokala beslutanderätt som 1980 års läroplan (Lgr 80) innebär kan förutsättningarna för små högstadier ur pedagogisk synvinkel förväntas öka ytterligare. De ekonomiska skälen för att resurstilldelningen till högstadieskolor måste bygga på en organisation med minst tre paralleller kvarstår däremot självfallet oförändrade, som också påvisas i departementspromemorian.

Mot bakgrund av den minskning av elevunderlaget för små högstadieskolor som kan befaras också i tätort skulle emellertid ett bibehållande av nuvarande krav på minst tre paralleller leda till att vissa små högstadieskolor i icke-glesbygd skulle riskera att få läggas ned. Även om det för sådana

skolor oftast inte finns skäl av regionalpolitisk art som talar för ett bibehållande av dem, gäller självfallet de skäl av pedagogisk och psykosocial natur som jag har redovisat inledningsvis, i allra högsta grad också dessa skolor. Det finns därför enligt min mening anledning att föreslå sådana ändringar i gällande principer för statsbidragsgivningen att högstadier med mindre än tre paralleller kan finnas också i icke-glesbygd. Som jag har framhållit i det föregående är det nödvändigt att en sådan förändring inte medför ökade kostnader för staten. Antalet basresurser och antalet lärarveckotimmar i basresurserna får därför inte öka till följd av den förändring jag nu föreslår. Det nödvändiggör att eleverna vid en sådan liten högstadieskola från basresurstilldelningssynpunkt räknas samman med eleverna vid den skola de annars skulle ha tillhört. Detta kan åstadkommas på framför allt följande två sätt.

För det första kan i enlighet med förslag i departementspromemorian definitionen av skolenhet ändras så att skolenhetsbegreppet inte som i dag bygger på elevernas faktiska fördelning på skolanläggningar. Skolenheten skulle i stället definitionsmässigt utgöras av en organisatorisk enhet som bestämts med hänsyn till elever som undervisas *eller som utan allvarligare olägenhet skulle kunna undervisas* i en eller flera varandra näraliggande skolanläggningar. En fiktiv fördelning skulle således utgöra grunden för skolenheten medan en del av eleverna i verkligheten skulle undervisas i en helt annan skolanläggning. En förändring i enlighet med detta förslag skulle medföra att statsbidrag tilldelas på precis samma sätt som i dag. Förslaget har dock den nackdelen att andra bestämmelser som anknyttits till skolenhetsbegreppet kommer att omfattas av samma fiktiva fördelning av eleverna som ligger till grund för resurstilldelningen. Det gäller t. ex. bestämmelser om konferenssystemet, lärarnas tjänstgöring och tillsynslärare. De regler i t. ex. skolförordningen som reglerar dessa frågor förutsätter att skolenhetsbegreppet bygger på faktiska förhållanden. Skolenhetsbegreppet gäller också för andra skolformer än grundskolan.

Ett annat alternativ är att behålla skolenhetsbegreppet oförändrat men i skolans regelsystem införa ett filialskolbegrepp, vilket också föreslås i departementspromemorian. Med *filiaskola* bör menas en mindre skolanläggning, som administrativt och pedagogiskt är knuten till en huvudskola. Om skolorna inte är närliggande, bör de i enlighet med nu gällande bestämmelser utgöra egna skolenheter. De regler som inte avser statsbidrag och som jag nyss har redovisat kan då bibehållas oförändrade. För att detta alternativ skall vara statsfinansiellt neutralt måste då i stället principerna för statsbidragsgivningen till grundskolan ändras så att basresurser inte längre tilldelas varje enskild skolenhet för sig. Denna ändring kan utformas så att länskolnämnden vid tilldelning av basresurser räknar samman filialskolans och huvudskolans elevantal. Hur de basresurser som tilldelas de båda enheterna gemensamt skall användas och fördelas mellan dem avgörs av skolstyrelsen. Vid bedömningen av huruvida en skolenhet skall

karaktiseras som filialskola bör nuvarande principer för skolplaneringen – vilka i sin tur styr statsbidragsgivningen – ligga till grund. Det innebär att t. ex. en tvåparallellig högstadieskola i icke-glesbygd skulle komma att betraktas som filialskola, medan en skola med tre eller flera paralleller normalt skulle erhålla "egna" basresurser. För tydlighetens skull vill jag betona att tre paralleller inte skall uppfattas som en maximinivå. Jag utgår från att det även i framtiden kommer att vara vanligt med högstadieskolor med mer än tre paralleller.

I valet mellan de båda alternativen menar jag att övervägande skäl talar för det senare. Jag föreslår därför att principerna för statsbidrag till grundskolan ändras i enlighet med vad jag har förordat i fråga om detta alternativ.

Det förslag som jag nu har redovisat gäller högstadieskolor i icke-glesbygd. Genom att avståndet mellan olika skolanläggningar i sådana fall normalt är betydligt kortare än i glesbygd bör det finnas möjlighet att organisera skolans undervisning på ett sådant sätt att filialskolan och huvudskolan samarbetar när det gäller t. ex. tillval, utnyttjande av speciallokaler och lärarnas tjänstgöring. Såväl lärare som elever bör utan alltför stor nackdel kunna resa mellan huvudskola och filialskola någon eller några dagar i veckan för att åstadkomma ett sådant samarbete. Några större problem borde därför inte uppstå, trots att antalet lärarveckotimmar i de basresurser som kan komma att fördelas på filialskolan inte beräknats för behovet vid en så liten skolenhet.

När det gäller glesbygdsskolor är förhållandet annorlunda. De regler för nyetablering och bibehållande av sådana skolor som gäller i dag får anses vara generösa. Som jag har framhållit i det föregående har det också varit möjligt att leva upp till de målsättningar om glesbygdshögstadieskolor som lades fast i 1973 års glesbygdspanning. För sådana glesbygdshögstadieskolor som i dag finns och som har mindre än tre paralleller saknas ofta samutnyttjandemöjligheter med en annan högstadieskola. Med tanke härför och med hänsyn till att de inte bör behöva vidkännas någon försämring bör mina förslag inte gälla sådana högstadieskolor med mindre än tre paralleller som med nuvarande regler tilldelas egna basresurser. I de fall en glesbygdskommun inte ens med nuvarande generösa regler har kunnat bibehålla eller nyinrätta en högstadieskola, bör dock mina förslag om filialskola kunna tillämpas. På så sätt kan i enskilda fall en ytterligare decentralisering åstadkommas. Även i dessa fall gäller självfallet att det måste ske inom ramen för nuvarande resurser, vilket innebär att basresursunderlaget beräknas gemensamt för filialskolan och en huvudskola.

Mina förslag bör gälla såväl bibehållande av befintliga högstadieskolor som inrättande av nya. Statsbidragsmässigt är förslagen utformade så att de inte heller om det är fråga om en nyetablering medför ökade kostnader för staten. De eventuella merkostnaderna vid en nyetablering av en liten högstadieskola drabbar kommunen. Det är då enligt min mening också

rimligt att kommunen, i de fall jag nu behandlar, själv får avgöra huruvida de elever som kommunen erhåller ett visst antal basresurser för, skall fördelas på en eller flera skolenheter.

Inte minst för att hålla de kommunala kostnaderna nere utgår jag från att ett filialhögstadium normalt kommer att samlokaliseras med låg- och/eller mellanstadium. För detta talar också att det då kommer att bli möjligt att uppnå positiva pedagogiska och sociala effekter genom att elever kan fullgöra hela eller en stor del av sin skolgång i samma skola. Mot denna bakgrund ser jag ingen anledning att uppställa krav på minsta antal paralleller eller klasser/basresurser vid ett filialhögstadium. Det bör således vara möjligt att låta ett sådant högstadium omfatta endast en basresurs/klass per årskurs. I vissa fall bör det vara möjligt att låta det omfatta endast en enstaka årskurs, t. ex. årskurs 7. Jag förutsätter dock att en skolstyrelse inte kommer att utnyttja denna möjlighet i andra fall än där högstadiel eleverna undervisas vid en skola där det också finns elever från låg- och/eller mellanstadium. Det får alltså inte bli fråga om att eleverna i en enstaka klass blir helt isolerade utan kontakt med andra elever. Jag vill också peka på att en sådan lokalisering knappast skulle stå i överensstämmelse med skolförordningens regler om arbetsenheter.

Jag anser att det inte heller finns anledning att uppställa några begränsningar när det gäller längsta avstånd mellan huvudskola och filialskola. I många fall kommer det, som jag har framhållit i det föregående, att bli nödvändigt att låta lärare, eller elever som t. ex. valt ett mer ovanligt tillvalsämne, resa mellan de båda skolorna. Dessa kan då inte ligga så långt ifrån varandra, eller med så dåliga inbördes kommunikationer, att detta i praktiken blir omöjligt. Förhållandena i dessa avseenden skiftar dock mycket beroende på omständigheterna i det enskilda fallet. Några generella regler är knappast möjliga att ställa upp. Avstånds- och kommunikationsmässiga bedömningar bör i stället ingå i den totala avvägning skolstyrelsen måste göra inför ett beslut att inrätta ett filialhögstadium. Skolstyrelsen får då beakta att alternativet till att låta vissa lärare eller elever resa från filialskolan till huvudskolan en eller ett par dagar i veckan, är att låta alla elever resa varje dag. Skolstyrelsen bör därför enligt min mening vid sin prövning även kunna acceptera relativt långa avstånd mellan filialskola och huvudskola.

Det kan framstå som naturligt att låta resonemanget om filialskolor gälla inte bara högstadiet som jag hittills har berört, utan också låta det vara tillämpligt för låg- och mellanstadiet. Det finns dock några viktiga skillnader mellan situationen för låg- och mellanstadierna å ena sidan och högstadiet å den andra. För de båda lägre stadierna finns inte någon huvudregel om minst ett visst antal paralleller för bibehållande och nyetablering i likhet med vad som finns för högstadiet i icke-glesbygd. Tvärtom får praxis för såväl låg- som mellanstadiet anses vara mycket generös när det gäller det minsta antalet elever för en skolenhet. I glesbygd räcker ofta

något eller några tiotal elever. Inte heller i tätort sätts kravet i många fall särskilt högt. Det är inte ovanligt att det på sådana orter finns t.ex. lågstadieskolor med endast en klass per årskurs.

Det stora antalet låg- och mellanstadieskolor leder till att deras upptagningsområden i många fall ofta måste ändras för att åstadkomma en rimlig nivå på såväl kommunala som statliga kostnader. Elevunderlaget för en skola kan därför relativt snabbt växla. Enligt min bedömning skulle denna situation leda till mycket svåra praktiska problem för länskolnämnderna när det skulle gälla att avgöra vilka skolor som vid ett visst givet tillfälle skulle vara helt självständiga och vilka som skulle vara filialskolor. Med hänsyn härtill och framför allt med hänsyn till det som jag nyss har redovisat – att nuvarande regler när det gäller elevunderlag är mer generösa för låg- och mellanstadiet än för högstadiet – är jag inte beredd att nu föreslå att filialskolsystemet skall gälla också de båda lägre stadierna. Sedan erfarenheter vunnits av systemets tillämpning för högstadiet, kan det bli aktuellt att – med de pedagogiska, organisatoriska och ekonomiska principer som jag tidigare angett – överväga en eventuell utvidgning av reglerna om filialskolor till låg- och mellanstadiet. Jag vill i detta sammanhang understryka den synpunkt som vid remissbehandlingen framförts av förskola-skolakommittén, nämligen att man bör se det samlade barnunderlaget i förskolan och skolan som förutsättningar i den kommunala planeringen. Genom att sammanföra förskolans och skolans behov i samma anläggning kan man i vissa fall låta en skolenhet fortleva som annars skulle ha riskerat att behöva läggas ned. Som kommittén påpekar är denna åtgärd inte ovanlig i glesbygd.

4 Gymnasieskolan

I det följande kommer jag att lämna förslag som ger ökade möjligheter att decentralisera gymnasieskolutbildningen. För sammanhangets skull vill jag dock först i korthet redovisa bakgrunden till vissa principer för lokalisering, spridning och integration av gymnasieskolutbildning.

Till protokollet i detta ärende bör som *bilaga 3* fogas en förteckning över gymnasieskolans linjer och de gängse förkortningar som jag kommer att använda.

4.1 Hittillsvarande planeringsprinciper

4.1.1 Lokalisering och spridning

Redan under 1950-talet började den s. k. centralortsprincipen att tillämpas i gymnasieplaneringen. Det allmänna gymnasiet lokaliserades till ett begränsat antal orter, benämnda gymnasieorter (g-orter). Runt varje g-ort avgränsades en gymnasierregion (g-region) som utgjorde upptagningsområde (elevområde) för gymnasiet.

Den år 1960 tillsatta gymnasieutredningen (GU) hade i uppdrag att genomföra en samlad översyn av den gymnasiala utbildningens uppgifter, innehåll och organisation. GU framhöll i sitt betänkande bl. a. att en decentralisering av gymnasieutbildningen var angelägen. Elevunderlaget för alla eller åtminstone flertalet studievägar måste dock vara tillräckligt i samtliga g-regioner. Enligt GU:s beräkningar erfordrades ett elevunderlag om minst 400 16-åringar för att gymnasiet i en region skulle få en godtagbar fullständighet. GU:s förslag behandlades av 1964 års riksdag (prop. 1964: 171, SäU 1964: 1, rskr 1964: 407). I propositionen underströk departementschefen bl. a. att man borde sträva efter att erbjuda samtliga eller flertalet studievägar inom det gymnasiala skolsystemet överallt där gymnasial utbildning anordnades. Hur långt man kunde nå berodde dock på elevunderlaget. En viss restriktivitet måste iaktas vid anordnande av lågfrekventa utbildningar. Detta förutsatte, enligt propositionen, en central planering och centrala beslut om inrättande av linjer och grenar. Propositionen vann i allt väsentligt riksdagens bifall.

År 1963 tillsattes yrkesutbildningsberedningen (YB). På grundval av YB:s överväganden föreslog Kungl. Maj:t (prop. 1968: 140) att en ny enhetlig skolform, som sedermera benämndes gymnasieskolan, skulle införas. Enligt departementschefen borde man sträva efter att på varje ort med gymnasieutbildning erbjuda flertalet linjer inom gymnasieskolan. Befintlig utbildning utanför gymnasieorterna borde kunna bibehållas i form av specialkurser så länge det fanns en tillfredsställande elevtillströmning och ett klart avnämningstresse för den aktuella utbildningen. Riksdagen hade ingenting att erinra häremot. I fråga om principerna för lokaliseringen av gymnasieutbildning innebar således 1968 års beslut ingen ändring i förhållande till 1964 års riksdagsbeslut. Principen om minst 400 16-åringar som elevunderlag inom en g-region stod kvar.

När 1960-talets planeringsprinciper antogs, hade endast tre g-regioner mindre än 400 16-åringar. På grund av befolkningsminskning och befolkningsomflyttning steg successivt antalet sådana regioner till ca 20 fram till år 1980. Genom denna utveckling uppstod behov av olika försöksverksamheter med decentraliserad gymnasieskolutbildning.

Försöksverksamhet med mer samordnade timplaner för tre- och fyraåriga linjer i s. k. *särskild samordnad gymnasieskola (SSG)* startade läsåret 1973/74. Dessa timplaner gav samma kompetens som timplanerna enligt 1970 års läroplan för gymnasieskolan (Lgy 70). De tre- och fyraåriga linjerna var i årskurs I samordnade i två sektorer: en för H-, S- och E-linjerna och en för N- och T-linjerna. För att underlätta samläsning mellan linjer – och därmed en mer rationell och billigare organisation – hade timtalen i SSG samordnats för vissa ämnen också i de högre årskurserna. Varianter och grenar förekom inte i SSG. Riksdagen beslutade år 1979 (prop. 1979/80: 15, UbU 1979/80: 4, rskr 1979/80: 27) att försöksverksamheten med SSG skulle upphöra och att fr. o. m. läsåret 1980/81 alternativa

timplaner, i huvudsaklig överensstämmelse med dem som utprovats i SSG, normalt skulle tillämpas i g-regioner med mindre än 400 16-åringar. För nyetablering av gymnasieskola med alternativa timplaner bör enligt riksdagsbeslutet krävas ett stadigvarande elevunderlag om minst 250–300 16-åringar. Alternativa timplaner för de tre- och fyraåriga linjerna finns nu på inemot 30 orter.

Försöksverksamhet med *särskild samordnad gymnasieskola av B-form (SSG-B)* startade läsåret 1974/75. SSG-B bygger delvis på SSG-timplanerna och har som syfte att möjliggöra en kvalitativt fullgod gymnasieskolutbildning på de tre- och fyraåriga linjerna vid ett så lågt elevunderlag som 150 16-åringar. Denna organisationsmodell innebär dels en samordning mellan de olika linjerna, dels en samordning av undervisningen i vissa ämnen mellan årskurserna 1 och 2. Vissa ämnen läses i alla årskurser. Andra ämnen läses koncentrerat under ett år, antingen i årskurs 1 eller i årskurs 2 och i vissa fall även i årskurs 3. Lärrarresurser beräknas i flertalet ämnen enligt schablon med utgångspunkt i det faktiska elevantalet. Två-årig social linje infördes i SSG-B-organisationen läsåret 1977/78. SSG-B finns f. n. i sju glesbygdskommuner som saknar egen g-ort.

Med hänsyn till behovet av en mer flexibel studieorganisation i gymnasieskolan gav regeringen våren 1980 SÖ i uppdrag att göra en samlad utvärdering av SSG-B. I denna skulle även ingå erfarenheter från korrespondensundervisning i Torsås och Osby. SÖ håller just på att slutföra uppdraget. Jag återkommer till denna fråga i det följande.

Särskilda principer gäller vid *övergång från yrkesinriktad specialkurs till motsvarande linje på icke g-ort*. I enlighet med 1968 års riksdagsbeslut skulle gymnasieskolan regelmässigt anordnas i form av specialkurser på sådana icke g-orter som hade den gamla yrkesskolan. För dessa specialkurser utanför g-ort skulle normalt de tim- och kursplaner tillämpas, som tidigare hade gällt för yrkesskolan. Dessa timplaner omfattade oftast enbart yrkesämnena. För att möjliggöra undervisning även i allmänna ämnen godkände Kungl. Maj:t år 1974 av SÖ föreslagna principer för övergång från yrkesinriktad specialkurs till linje på icke g-ort. Sådan övergång har skett i sammanlagt 18 icke g-ortskommuner, som uppfyllt de fastlagda kriterierna. Dessa innebär i korthet att skolorten skall kunna anordna utbildning inom minst två av de utbildningsområden, som täcks in av linjerna Dk, Et, Fo och Ve. Vidare skall elevunderlaget i skolortens naturliga upptagningsområde omfatta minst 150 16-åringar och intagningskapaciteten inom de aktuella linjerna omfatta minst 23 intagningsplatser. Slutligen skall grundskolans högstadium finnas på skolorten.

En möjlighet till ökad spridning av yrkesinriktad utbildning även utanför dagens g-orter gavs med 1980 års beslut om förbättrat statligt stöd till inbyggd utbildning (prop. 1979/80: 100 bil. 12 p. C 18, UbU 1979/80: 34, rskr 1979/80: 363). Jag skall senare återkomma till detta.

4.1.2 Integration

Som jag tidigare nämnt innebar 1968 års beslut att flertalet linjer inom gymnasieskolan borde anordnas på varje ort med gymnasieskolutbildning. Integrationssträvandena gick dock längre än så. Departementschefen framhöll nämligen att varje *skolenhet* borde erbjuda ett allsidigt urval av studievägar. Man borde alltså undvika att organisera skolenheter med en ensidig inriktning mot ett enda område. Detta betydde dock inte att skolenheterna behövde vara identiska. Då flera enheter fanns i en kommun, kunde och måste ibland utbildningen vid de olika skolenheterna av resurs-skäl ha sin tyngdpunkt inom skilda områden. Riksdagen anslöt sig till departementschefens uttalanden.

Bestämmelserna om gymnasieskolans skolenheter innebär i korthet följande. Det finns tre slag av skolenheter – allmän skolenhet samt särskild skolenhet typ 1 och typ 2:

- *Allmän skolenhet* skall ha minst en tre- eller fyraårig linje (svarande mot tidigare gymnasielinje), minst en tvåårig teoretisk linje (Ek, So och Te – svarande mot tidigare fackskollinjer) och minst två yrkesinriktade studievägar (svarande mot tidigare yrkesskola).
- *Särskild skolenhet typ 1* omfattar endast yrkesinriktade studievägar eller en kombination av sådana studievägar och tvååriga teoretiska linjer. Denna typ av skolenhet motsvarar alltså i huvudsak tidigare yrkesskola.
- *Särskild skolenhet typ 2* omfattar minst en tre- eller fyraårig linje. I sådan skolenhet kan även ingå andra studievägar i annan kombination än vad som gäller för allmän skolenhet. Särskild skolenhet typ 2 motsvarar alltså närmast tidigare gymnasium.

Det är endast den allmänna skolenheten som lever upp till integrations-tanken. Kraven på allsidighet är dock – som påpekas i departementspromemorian – inte särskilt långtgående. Bestämmelserna hindrar t. ex. inte att skolenheten organiseras som en ren sektorskola, med t. ex. enbart teknisk eller ekonomisk utbildning. Det finns exempel på allmänna skolenheter som endast har ett par teoretiska linjer jämte ett stort antal yrkesinriktade studievägar.

En bärande princip i gymnasieskolreformen var, som jag redan beskrivit, att man på skolorten skulle kunna erbjuda eleverna en rik uppsättning studievägar. Det fanns även viktiga sociala skäl för den integrerade gymnasieskolan. Elever och personal från tidigare skilda skolformer skulle föras samman i en gemenskap. Andra fördelar med en integrerad gymnasieskola var ekonomiska – ett samutnyttjande av resurser – och pedagogiska – de större, s. k. allmänna skolenheterna skulle kunna erbjuda ett tillräckligt underlag för kvalificerade lärartjänster i t. ex. de allmänna ämnen, som nu infördes på de utpräglade yrkesinriktade studievägarna.

Skolor av den eftersträfvade modellen kräver ett rätt stort elevunderlag och de förlades därför till stora och medelstora orter med omfattande upptagningsområden. Små skolenheter med enbart yrkesutbildning skulle

enligt riksdagsbeslutet få finnas kvar så länge det fanns intresse från elever och avnämare. Några nya sådana skolenheter skulle inte få inrättas. Det innebar i praktiken att yrkesinriktad utbildning skulle få förläggas till en ny ort endast om denna också hade teoretiska studievägar.

Med ett decenniums erfarenhet av gymnasieskolan kan iakttas en klar ökning av andelen större, allmänna och integrerade enheter.

Andelen allmänna, integrerade gymnasieskolor ökade mellan läsåren 1971/72 och 1979/80 från 31% till 59%. I fråga om skolbyggnader gick utvecklingen under 1970-talet i samma riktning. Mellan åren 1968 och 1978 genomfördes ett 80-tal större skolbyggnadsprojekt, som ledde till att gymnasieskolor fick samlade lokaler för all sin utbildning. 21 av projekten innebar hel nybyggnad av fullständig gymnasieskola. I 40 fall byggdes lokaler för teoretisk utbildning i direkt anslutning till redan existerande lokaler för yrkesinriktad utbildning. Det omvända skedde i 20 fall.

Samtidigt har, som jag tidigare redovisat, möjligheterna att ha mindre skolenheter gradvis ökats genom olika beslut av riksdag och regering. Minimitalet 400 16-åringar i gymnasierregionen har med besluten om SSG och senare alternativa timplaner gradvis sänkts till 250. I utpräglad glesbygd bedrivs som försök utbildning på tre- och fyraåriga linjer på orter med ned till 150 16-åringar (SSG-B). Små kommuner utan tre- och fyraåriga linjer får på vissa villkor som försök byta yrkesinriktade specialkurser mot närmast motsvarande tvååriga linjer.

4.2 Allmänna överväganden om modifieringar av hittillsvarande principer

Som jag nyss redovisat fanns det flera motiv för de planeringsprinciper som beslutades under 1960-talet och som fortfarande gäller. Eleverna skulle ha möjlighet att välja ur ett allsidigt utbud av studievägar. Elever och personal på olika studievägar skulle få en social gemenskap. Ekonomiska och pedagogiska skäl talade för en koncentration av gymnasieutbildningen. Samhällsutvecklingen och förändringar av gymnasieskolan gör det angeläget att nu pröva om dessa principer för planeringen av gymnasieutbildningen fortfarande står sig helt.

Lokala behov

Under 1970-talet har det blivit allt vanligare att kommuner med ett begränsat studieutbud velat öka detta. Dessa önskemål har i viss utsträckning kunnat tillgodoses genom dels SSG, senare alternativa timplaner, dels SSG-B. Man bör emellertid ha klart för sig att dessa endast omfattar teoretiska utbildningar. Allt flera kommuner utan gymnasieskola hemställer om att få inrätta gymnasial utbildning. Kommunernas motiveringar kan sammanfattas så här.

1. Det uppföljningsansvar, som skolstyrelserna fick den 1 juli 1979, ställer krav på utbildningsmöjligheter inom kommunen.

2. Det är särskilt de minst studiebenägna ungdomarna som ser ett hinder i ett stort avstånd till närmaste gymnasieskola.
3. Ungdomsarbetslösheten har ökat behoven att erbjuda utbildning. Det på senare år kraftigt ökade antalet 16-åringar har förstärkt detta behov.
4. Kommunerna önskar kunna erbjuda utbildningar, anpassade till den lokala och regionala arbetsmarknadens behov.

Decentralisering

Med riksdagens beslut om den s. k. SIA-reformen våren 1976 startade ett reformskede inom skolväsendet, som i mycket har kännetecknats av en långtgående decentralisering. När det gäller decentraliseringsåtgärder som berör gymnasieskolan har jag redan tidigare nämnt beslutet om en friare resursanvändning inom gymnasieskolan och decentralisering av de årliga besluten om gymnasieskolans dimensionering inom olika kommuner från SÖ till läns skolnämnderna. Avsikten är bl. a. att få en bättre regional och lokal anpassning av utbildningsutbudet. En sådan bör kunna tillmötesgå vissa av de behov som kommunerna allt oftare börjat redovisa. Som jag nyss beskrivit är det särskilt de minst studiebenägna ungdomarna som måste uppmärksammas i detta sammanhang. Det bör också – i SIA-beslutets anda – vara dessa ungdomar som får stå i fokus i de överväganden man lokalt gör om en friare resursanvändning. Som ytterligare exempel på ökad lokal planeringsfrihet kan jag nämna beslutet om lokalt arbetsmarknadsanknutna specialkurser.

Den inriktning som jag här skisserat – en långtgående decentralisering av beslut om organisation och resursanvändning – bör enligt min mening fortsätta och fördjupas i den vidare utvecklingen av skolan. Därvid bör utbildningen anpassas till såväl individens som samhällets behov. Här bör – i strävan att fånga upp så många ungdomar som möjligt till en gymnasieutbildning – särskilt uppmärksammas de undersökningar som entydigt pekar på att benägenheten att söka en utbildning ökar, ju närmare hemorten utbudet av utbildning finns.

Utbildningens tillgänglighet och ungdomarnas val

Undersökningar och praktisk erfarenhet visar tydligt att ungdomar i sitt utbildningsval påverkas av hur tillgängliga olika utbildningar är. Den lokala sökandefrekvensen till en viss studieväg har i en SÖ-undersökning påvisats vara mer än dubbelt så hög i regioner där utbildningen finns som där den inte finns.

Härtill kan läggas att elever – enligt andra SÖ-undersökningar – ofta betraktar vissa linjer som så närliggande varandra, att de i stort sett kan ersätta varandra. Eleverna väljer då av flera studievägar, som de ser som lika attraktiva och/eller ledande till samma mål, den som är lättast tillgänglig. Mot denna bakgrund minskar betydelsen av hur många studievägar som erbjuds eleverna. Mer avgörande blir *vilka* studievägar som erbjuds på orten.

Mot denna bakgrund och med den spridning av gymnasieskolan som ägt rum under 1970-talet föreslås i departementspromemorian en ändring av planeringsprinciperna för gymnasieskolan. Det mål för en i stort sett fullständig gymnasieskola på varje g-ort, som riksdagen uppställde under 1960-talet, var enligt promemorian omöjligt att nå redan med den organisatoriska differentiering och geografiska spridning, som gymnasieskolan hade vid sin start år 1971. Både differentiering och spridning har, som jag redovisat, ökat under 1970-talet. Därför föreslås i promemorian att målet för planeringen av gymnasieskolan inte längre bör vara att *flertalet linjer* skall kunna anordnas på alla g-orter. Som grundläggande planeringsprincip bör enligt promemorian riksdagen i stället lägga fast att *en allsidig uppsättning linjer* skall kunna anordnas på alla g-orter. Med "allsidig uppsättning" avses då att olika långa linjer bör finnas inom var och en av tre huvudsektorer, nämligen teknisk-naturvetenskaplig, humanistisk-social och ekonomisk. Vidare bör intagningsplatserna fördelas ungefär lika på teoretiska och yrkesinriktade linjer. Härmed skulle eleverna få en fullt godtagbar valfrihet.

Jag har i princip inget att invända mot en sådan anpassning av planeringsmålen till en verklighet, som i många fall har visat sig fungera väl. Dock skulle ett uttalande om förändrade planeringsprinciper i sak knappast ändra förutsättningarna för den framtida planeringen av gymnasieskolan, vilket även SÖ framhåller i sitt yttrande. SÖ erinrar om hur man i sitt organisationsarbete under 1970-talet just strävat efter att skapa bredast möjliga utbildningsutbud med beaktande av bl. a. beräknat, stadigvarande elevunderlag och möjligheterna att upprätthålla en rationell skolorganisation. Det blir – som SÖ påpekar – en viktig uppgift för den samlade statliga skoladministrationen att under 1980- och 1990-talen med beaktande av t. ex. förändringar i elevunderlaget *bibehålla* detta utbud liksom den geografiska spridning som nåtts med 1970-talets utbyggnad.

Som SÖ jämte flera andra remissinstanser påpekat är det med bl. a. nuvarande befolkningsutveckling realistiskt att räkna med att det i många fall framöver kommer att handla mer om ett bibehållande av dagens spridning än om någon mer omfattande nyetablering av både teoretisk och praktisk utbildning.

Mot denna bakgrund och i avvaktan på beredningen av gymnasieutredningens betänkande (SOU 1981:96) En reformerad gymnasieskola är jag inte nu beredd att föreslå några nya principer för planeringen av gymnasieskolan. Vissa modifikationer krävs emellertid i nuvarande läge.

Närhet till utbildningen är, som jag redan nämnt, särskilt viktigt för de minst studiemotiverade ungdomarna. I de fall dessa söker till gymnasieskolan är det i första hand till de yrkesinriktade utbildningarna. Från denna synpunkt är det väsentligt att den yrkesinriktade utbildningen kan spridas ytterligare och bli bättre tillgänglig. Flera remissinstanser, däribland AMS och Göteborgs kommun, stöder denna uppfattning. Benägenheten att söka

till närliggande utbildningar kan på detta sätt bli ett styrinstrument, som kan öka intresset för sådan yrkesinriktad utbildning, till vilken det i dag är svårt att rekrytera sökande. En allmän effekt bör därmed också bli att flera 16-åringar söker till gymnasieskolan.

Omfattande statliga och kommunala insatser har gjorts för att öka gymnasieskolans kapacitet till att omfatta över 100% av 16-årskullarna. Under de senaste åren med högre antal 16-åringar än någonsin har likafullt många elever inte kunnat gå direkt in i en gymnasial utbildning efter grundskolan. Orsakerna härtill är flera och ofta diskuterade. En av de viktigaste är att den kostsamma yrkesinriktade utbildningen – trots stora ansträngningar i många kommuner – inte har kunnat expandera i tillräcklig takt. Den yrkesinriktade utbildningen har inte helt nått den omfattning som önskades redan i 1968 års riksdagsbeslut om gymnasieskolan och som med behovet att utveckla det svenska näringslivet nu blivit än mer önskvärd. I en sådan situation bör alla möjligheter att bredda den yrkesinriktade utbildningen tas tillvara.

En mycket viktig faktor i sammanhanget är arbetsmarknadsläget med den stora arbetslösheten, särskilt bland ungdomar. Arbetslöshet är socialt nedbrytande, och nedbrytningen sker snabbare för ungdomar än för andra. Detta är ett mycket allvarligt samhällsproblem. Arbetslösheten är högst bland ungdomar som saknar gymnasieutbildning. Den är svår även för ungdomar som gått tvååriga teoretiska gymnasieutbildningar.

Enligt min mening är det i rådande läge synnerligen angeläget att öppna en möjlighet att sprida den gymnasiala utbildningen till nya orter för att göra den lättare tillgänglig. Detta bör befordra de minst studiebenägna ungdomarnas intresse för gymnasieutbildning. Det viktigaste är inte alltid att eleverna har en så fullständig uppsättning studievägar som möjligt att välja bland. I en del fall är det värdefullare om de har ett urval som visserligen är begränsat men som är sammansatt av utbildningar, vilka kan leda till arbete i närheten av hemorten.

Mot bakgrund av de senaste årens strävanden att öka andelen yrkesinriktad utbildning och med hänsyn till de minst studiebenägna ungdomarnas intressen är det naturligt att i första hand förorda en spridning av den yrkesinriktade utbildningen. Av min tidigare redovisning framgår att den teoretiska utbildningen härvidlag blivit jämförelsevis väl tillgodosedd under 1970-talet. Jag skall senare återkomma till frågan om vad som begränsar möjligheterna att ytterligare sprida teoretisk utbildning.

Målet bör vara att – efter regionala och lokala överväganden inom givna ramar – förbättra kapaciteten hos sådan yrkesinriktad utbildning, som på sikt kan bedömas lämplig att utvidga. Detta bör kunna ske genom viss decentralisering av yrkesinriktad utbildning till sådana orter som i dag saknar sådan. Effekterna av en sådan spridning bör bli två: på den nya orten ökar benägenheten att söka till gymnasial utbildning, och på närmaste g-ort friställs kapacitet till förmån för fler sökande på och närmast denna ort.

1960-talets planeringsprinciper och 1980-talets skolsituation

En spridning av enbart de yrkesinriktade utbildningarna innebär ett visst avsteg från den av statsmakterna på 1960-talet antagna principen att varje ort med gymnasieskolutbildning skall erbjuda flertalet linjer inom gymnasieskolan. Som redan framgått av vad jag har anfört finns det emellertid mycket tungt vägande skäl för ett sådant avsteg.

En spridning som gäller bara de yrkesinriktade utbildningarna kan i och för sig anses strida även mot målet om en social integrering av elever på olika studievägar i gymnasieskolan. Jag vill dock för min del ifrågasätta om man har uppnått den eftersträlvade sociala gemenskapen genom principen om integrerade gymnasieskolor. I stora skolenheter ligger dessutom ofta yrkesinriktade resp. teoretiska studievägar koncentrerade till olika delar av skolenheten. Som jag nyss redovisat finns det i nuvarande arbetsmarknadsläge andra starka sociala skäl för en något annorlunda syn på lokalisering av gymnasial utbildning. En social integrering av elever och personal i olika utbildningar är en fråga som jag avser att pröva i samband med beredningen av gymnasieutredningens betänkande (SOU 1981:96) En reformerad gymnasieskola, som nu remissbehandlas till den 1 november 1982.

Jag vill i detta sammanhang erinra om att gymnasieutredningen i sitt betänkande konstaterat att departementspromemorians förslag om en flexibla gymnasieskolplanering väl kan förenas med de förändringar i fråga om studieorganisationen som utredningen själv föreslår (SOU 1981:96 s. 329 och 331). Jag vill också understryka att de av promemorians förslag som jag här valt att föra vidare rör en begränsad del av den gymnasiala utbildningen. Motiven härför har jag redovisat i det föregående. Andra förändringar av gymnasieskolan som kan bli aktuella kommer att prövas vid beredningen av gymnasieutredningens betänkande.

Den integrerade gymnasieskolan ansågs även ha ekonomiska och pedagogiska fördelar. De förslag jag kommer att presentera i det följande är avsedda att fylla samma ekonomiska och pedagogiska krav som man hittills ställt på den integrerade gymnasieskolan. Av denna anledning och även med tanke på att jag, som jag nyss nämnde, endast tagit upp en begränsad del av departementspromemorians förslag i fråga om gymnasieskolan föreslår jag inte nu några ändringar av t. ex. bestämmelserna om integration och poängtal vid skolenhetsbildning. Om en kommuns gymnasieskola består av flera skolenheter, krävs i dag en viss omfattning av den yrkesinriktade utbildningen på en skolenhet för att denna skall räknas som allmän skolenhet. I departementspromemorian har föreslagits att detta krav efter särskild prövning bör kunna ställas lägre än nu. Som SÖ påpekar i sitt yttrande kan överstyrelsen redan i dag medge en mindre omfattning av de yrkesinriktade studievägarna vid en allmän skolenhet. Detta sker i undantagsfall och när behovet av dispens är tillfälligt. SÖ har i och för sig inget emot en generell vidgning av dispensrätten men pekar på de ökade skolledarkostnader som skulle följa därav.

Jag är angelägen att redan här märkera att mina förslag beträffande gymnasieskolan – på samma sätt som för grundskolan – är avsedda att öka systemets flexibilitet. Till skillnad från vad som gäller för grundskolan är kommunerna inte skyldiga att anordna en viss gymnasieutbildning. Förslagen om spridning av den gymnasiala utbildningen kan därför endast innebära erbjudanden till kommunerna.

Mina förslag skall ses som en *möjlighet* för kommunerna att dels totalt öka intagningen i gymnasieskolan, dels öka kapaciteten hos den yrkesinriktade utbildningen. Avsikten är inte att kommunerna skall åläggas nya skyldigheter, som leder till större kostnader än de själva är beredda att ta för att uppfylla det kommunala uppföljningsansvaret för sina 16- och 17-åringar.

De kommunala önskemålen att anordna gymnasieutbildning har i vissa fall varit större än vad statsmakterna kunnat tillgodose. Mina förslag i det följande är avsedda att öka möjligheterna att tillgodose vissa av kommunernas önskemål. Jag kommer dock med hänsyn till nödvändigheten att begränsa de statliga kostnaderna att utforma mina förslag så att utgiftsökningar undviks. Det är även nödvändigt att begränsa de kommunala kostnaderna. Redan gjorda investeringar bör användas. Utbildningsutbudet i olika kommuner måste samordnas både av investeringskäl och med hänsyn till arbetsmarknadens behov av utbildade på olika områden. Länsstyrelserna, länskolnämnderna och länsarbetsnämnderna har därvid en viktig roll.

4.3 Förslag om yrkesinriktad filialutbildning på icke g-ort m. m.

Det nya planeringssystemet för gymnasieskolan

Enligt riksdagens beslut (prop. 1980/81: 107, UbU 1980/81: 38, rskr 1980/81: 395) skall ett nytt planeringssystem gälla för gymnasieskolans organisation för tiden fr. o. m. den 1 juli 1983. Regeringen har tidigare i dag på min föredragning meddelat föreskrifter om den nya planeringsordningen.

Det nya systemet innebär bl. a. att det, fränsett vissa undantagsfall, är länskolnämnderna som fastställer gymnasieskolans dimensionering och organisation på varje enskild g-ort. Nämndernas beslut om elevplatser för olika studievägar skall rymmas inom ramar som tilldelas varje länskolnämnd av SÖ. Linjerna och närliggande specialkurser är fördelade på sex olika utbildningssektorer, för vilka särskilda sektorsramar fastställs. Ramtilldelningen är en viktig del i SÖ:s ansvar för den långsiktiga planeringen. Frågan om vilka studievägar som inom givna ramar skall få finnas på varje g-ort lämnas i princip åt länskolnämnderna att avgöra i samband med de årliga organisationsbesluten. Det innebär att även beslut om en ny studieväg, vilken inte tidigare har funnits på en g-ort, i många fall kan fattas av länskolnämnden. I fråga om lågfrekventa studievägar är det emellertid SÖ som beslutar.

Ett av skälen för den ändrade planeringsordningen är att organisationsbesluten skall tas så nära skolverksamheten som möjligt. Därigenom ökar möjligheterna att anpassa gymnasieskolans organisation till olika lokala och regionala behov och förutsättningar.

Det är enligt min mening naturligt att frågan om spridning av viss gymnasial utbildning till kommun utanför g-orten men inom g-regionen får ökad aktualitet i den nya planeringsordningen. Olika lokala behov och förutsättningar skulle bättre kunna tillgodoses, om en sådan möjlighet erbjöds. Denna möjlighet skulle också med stor sannolikhet bidra till att fler elever söker till och kan tas in i gymnasieskolan. Dessa aspekter är viktiga för de förslag om viss ytterligare decentralisering av gymnasieutbildning som jag lägger fram i det följande.

I propositionen om program för regional utveckling och resurshushållning (prop. 1981/82: 113), som regeringen nyligen förelagt riksdagen, framhåller chefen för industridepartementet bl. a. den gymnasiala utbildningens betydelse för den regionala utvecklingen och behovet av samordning mellan den regionala samhällsplaneringen och planeringen för olika utbildningsformer. Därvid framhåller han vikten av samverkan mellan länsstyrelse och länskolnämnd. En flexiblare och mer decentraliserad gymnasial utbildning accentuerar behovet av en samlad regional prövning vid beslut om dimensionering och lokalisering av olika utbildningar. En utbyggd samverkan bör naturligen omfatta alla utbildningsplanerande organ samt arbetsmarknadens parter.

Yrkesinriktad filialutbildning på icke g-ort

Departementspromemorian innehåller förslag om att en primärkommun, som är huvudman för gymnasieskolutbildning på en g-ort, under vissa förutsättningar skall få bedriva filialutbildning i närliggande kommun. Remissinstanserna är med få undantag positiva till en sådan spridning av gymnasieskolan. Särskilt gäller detta en decentralisering av den yrkesinriktade utbildningen.

Jag anser att ett system med filialutbildning är ett lämpligt medel för att få den spridning av yrkesinriktad utbildning som jag förordar. Mot den bakgrunden föreslår jag följande.

En primärkommun som är huvudman för en gymnasieskola med yrkesinriktad utbildning på g-ort bör under vissa förutsättningar få bedriva viss yrkesinriktad utbildning som filialutbildning i en närliggande kommun som saknar egen gymnasieskola. Filialutbildningen bör administrativt knytas till skolenheten på g-orten. Det blir alltså en nyetablering av gymnasieutbildning på icke g-ort. Vad som bör gälla då den närliggande kommunen redan har viss gymnasial utbildning utan att vara g-ort är en fråga som jag återkommer till i det följande.

För att få anordna filialutbildning bör krävas medgivande av den statliga skoladministrationen. Eftersom det nya planeringssystemet innebär att

länskolnämnden fattar flertalet beslut om lokalisering av studievägar, bör det normalt också vara länskolnämnden som tar ställning till om filialutbildning skall medges i ett visst fall. Länskolnämnden bör härvid göra en prövning på samma sätt som när den fattar beslut om vilka studievägar och hur många elevplatser en kommuns gymnasieskola får omfatta.

Länskolnämndens medgivande till filialutbildning bör avse en viss eller vissa bestämda studievägar och en viss bestämd filialort. Ett viktigt skäl för en filialutläggning kan vara att kapaciteten på studievägen inom regionen därigenom ökas. Det vanligaste torde vara att studievägen redan finns vid skolenheten på g-orten och efter filialutläggningen kommer att finnas såväl på g-orten som på filialorten.

Det bör dock även kunna vara möjligt att medge filialutbildning på en studieväg som inte finns vid skolenheten på g-orten. Förutsättningarna för att nyetablera en studieväg i den formen bör prövas mycket noga med hänsyn till den väntade utvecklingen av elevunderlaget på filialorten samt till de lokala arbetsmarknadsförhållandena.

Frågor om filialutbildning bör i allmänhet prövas i samband med att länskolnämnden fattar beslut om vilka studievägar och hur många elevplatser kommunens gymnasieskola får omfatta. Ett medgivande till filialutbildning bör kunna utformas exempelvis så att kommunen tilldelas elevplatser för tre intagningsklasser på verkstadsteknisk linje, varvid tilldelningen av den tredje klassen avser filialutbildning på en icke g-ort.

Det bör vara SÖ som prövar frågor om filialutbildning som avser lågfrekventa studievägar.

Beträffande lokalisering av yrkesinriktad filialutbildning räknar jag med att sådan kommer att kunna ske huvudsakligen till orter som inom den aktuella sektorn har företag, till vilka inbyggd utbildning kan förläggas. En sådan lokalisering ligger också helt i linje med vad jag tidigare anfört om lokal anpassning av utbildningsutbudet.

En filialutbildning får inte medföra större kostnader för staten än om den i stället hade varit förlagd till en skolenhet på g-orten. Därför måste filialutbildningen i åtskilliga avseenden behandlas som om den vore förlagd till g-ortens skolenhet. Det gäller t. ex. i fråga om skolledartjänster och beräkningsunderlaget för dem. Skolenhetens karaktär av allmän skolenhet eller särskild skolenhet typ 1 eller 2 får bestämmas med hänsyn även till filialutbildningen. Vidare bör antalet klasser och grupper bildas på det underlag som finns på skolenheten och filialenheten tillsammans. Antalet resurstimmar inom ramen för den friare resursanvändningen bör också beräknas som om filialutbildningen vore förlagd till skolenheten på g-orten.

I vissa hänseenden, som inte har ekonomiska effekter, måste filialutbildningen få behandlas som en enhet för sig, t. ex. när det gäller vissa regler om konferenser för en skolenhet.

Undervisningen i allmänna ämnen för eleverna i en filialutbildning bör

normalt förläggas till skolenheten på g-orten. Man bör dock – om elevunderlaget är tillräckligt – kunna välja att inom gällande ramar bilda separata grupper på filialorten. Jag förutsätter därvid att de filialorter som kan bli aktuella har grundskolans högstadium. Lärare vid en högstadieskola på filialorten bör då som fyllnadstjänstgöring kunna undervisa elever i filialutbildningen i allmänna ämnen. Denna undervisning sker då alltså inom ramen för g-ortskommunens gymnasieskola.

Tim- och kursplaner för de allmänna ämnena inom det obligatoriska tillvalet om tre veckotimmar per årskurs bör, som föreslås i departementspromemorian, vid behov kunna jämkas, så att anknytningen av vissa tillvalsämnen till en bestämd årskurs slopas. På det sättet kan undervisningsgrupper bildas med elever från både årskurs 1 och årskurs 2. Genom att undervisningen på så sätt anordnas i B-form kan urvalet av tillvalsämnen med undervisning på filialorten bli större.

Olika remissinstanser, främst läns skolnämnder, har uttalat sig om vikten av ett samarbete mellan berörda g-orts- och icke g-ortskommuner. Jag ser en sådan planeringssamverkan som en absolut förutsättning för att de förslag jag nu lagt fram skall kunna förverkligas. Jag räknar med att läns skolnämnderna här kommer att få en mycket viktig uppgift när det gäller att samordna lokala synpunkter och önskemål till gagn för regionens ungdomar. Mot bakgrund av vad jag tidigare sagt om behovet av en smidig regional och lokal anpassning av utbildningsutbudet förutsätter jag också ett nära samarbete mellan de utbildningsplanerande organen och arbetsmarknadsorganen inom regionen.

SÖ har i sitt yttrande över departementspromemorian förordat att yrkesinriktad utbildning på icke g-ort endast bör etableras temporärt. För egen del vill jag inte binda mig för ett ställningstagande som innebär att det alltid är filialutbildningen som skall läggas ner, då kapaciteten på en studieväg i en region måste minskas. Genom mitt förslag att resurserna tilldelas g-orten har det i statsbidragshänseende ingen betydelse vilken av orterna som skall dra ner sin utbildning. Med hänsyn till den förväntade nedgången av antalet elever i gymnasieskolan, vilken jag inledningsvis berört, är det realistiskt att räkna med att det uppstår situationer, då man måste minska utbildningen på antingen g-orten eller filialorten. I en sådan situation utgår jag ifrån att hänsyn också tas till gjorda investeringar.

Frågan om utrustningsbidrag vid filialutläggning skall jag återkomma till i det följande.

Det bör få ankomma på regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer att avgöra vilka närmare föreskrifter som kan behövas för systemet med filialutbildning.

Jag vill avslutningsvis beröra frågan om interkommunal ersättning. För en elev, som är bosatt i en kommun men undervisas i en annan kommuns gymnasieskola, betalar hemkommunen interkommunal ersättning till gymnasiekommunen. Bestämmelser om detta finns i skollagen (1962: 319) och

anslutande föreskrifter. Om kommunerna inte kommer överens om annat, utgår interkommunal ersättning med belopp som årligen fastställs av regeringen. Vid filialutbildning kan det komma att bli så att en kommun får betala interkommunal ersättning för en elev som undervisas inom den egna kommunen. Jag utgår från att berörda kommuner vid behov kommer att träffa särskilda överenskommelser om belopp för interkommunal ersättning i samband med filialutbildning, t.ex. om filialorten tillhandahåller lokaler eller utrustning.

Yrkesinriktad utbildning på icke g-ort med viss gymnasial utbildning

Som jag redan nämnt finns det ett antal orter som – utan att vara g-orter – har yrkesinriktad gymnasieutbildning i form av någon eller några linjer och/eller specialkurser. Det rör sig då om utbildning som bedrevs på orten redan före gymnasieskolreformen 1971 och som genom den blev gymnasieutbildning.

Dessa orter, som uppgår till ett sjuttiotal, intar en mellanställning i gymnasieskolplaneringen. De utgör en egen grupp mellan de rena g-orterna och de orter som helt saknar gymnasial utbildning. De har i skiftande utsträckning alla haft ett underlag för en ofta lokalt arbetsmarknadsanknuten yrkesinriktad gymnasieutbildning. De har alla – med något undantag – haft en kontinuitet, baserad på sökande- och avnämningarintresse, sedan åtminstone 1960-talet. Kommunen, där orten ligger, är själv huvudman för gymnasieutbildningen. Skolorna får samma bidrag till utrustning som skolorna på de rena g-orterna och de har egen skolledning. En handfull av orterna har under 1970-talet även medgivits en viss utvidgning av sin yrkesinriktade utbildning.

Om en ytterligare utökning av yrkesinriktad utbildning bedöms möjlig på dessa orter, skulle enligt min uppfattning följande principer kunna tillämpas. Om den önskade studievägen finns inom en utbildningssektor som redan är representerad i kommunens gymnasieskola, bör länskolnämnden inom givna länsramar få pröva om skolortskommunen skall få utöka den yrkesinriktade utbildningen. Om den önskade studievägen avser en annan utbildningssektor, bör SÖ:s medgivande krävas för att kommunen skall få anordna den. Ekonomiska och andra konsekvenser av dessa principer behöver dock utredas närmare. Jag är alltså inte beredd att nu ta slutlig ställning till om dessa principer bör införas. Om utredningen ger underlag för detta, behöver ett beslut kunna fattas omgående för att kommunerna skall få tillräcklig planeringstid. Därför bör regeringen redan nu inhämta riksdagens bemyndigande att genomföra mitt förslag.

4.4 Överväganden om förläggning av teoretisk utbildning till icke g-ort

Jag har nyss utvecklat mina skäl för en viss spridning av den yrkesinriktade utbildningen till icke g-ort och lämnat förslag i anslutning därtill.

Ingen torde invända mot att också elever som söker till teoretiska studievägar bör få största möjliga närhet till utbildningen. Med en spridning av teoretiska studievägar till samma icke g-orter som den yrkesinriktade utbildningen skulle också förutsättningar skapas för en viss integration av de två typerna av utbildning även på små orter. Jag finner det dock inte nu möjligt att föreslå en ytterligare decentralisering av teoretisk utbildning. Mina skäl är följande.

Jag har redan i det tidigare erinrat om de senaste årens medvetna styrning av gymnasieskolans dimensionering till förmån för yrkesinriktad utbildning. Jag har i årets budgetproposition genom omprioriteringar kunnat föreslå rätt betydande belopp för en satsning på mer yrkesinriktad utbildning. Samtidigt bör dimensioneringen av vissa allmänt teoretiska studievägar skäras ned. Under det närmaste decenniet med dess successiva minskning av antalet 16-åringar bör – enligt vad jag nu kan bedöma – prioriteringen av yrkesinriktad utbildning fortsätta. Jag har också i min beskrivning av gymnasieskolans utveckling under 1970-talet redovisat hur den teoretiska utbildningen har blivit rätt väl tillgodosedd i fråga om spridning genom besluten om SSG-B och om alternativa timplaner för tre- och fyraåriga linjer.

Det avgörande skälet mot att nu sprida också den teoretiska utbildningen är emellertid de beräknade merkostnaderna för en sådan spridning, vilka inte kan accepteras i rådande statsfinansiella läge. SÖ har här presenterat undersökningar av förhållandet mellan skolstorlek och utbildningskostnader. Av undersökningarna framgår att skolstorleken har en i stort sett neutral roll när det gäller yrkesinriktad utbildning. Avgörande för detta är de yrkesinriktade linjernas konstruktion med dels mycket stora ämnesblock som studeras gemensamt av klassen, dels mycket få ämnen som måste samläsas med andra klasser och grupper. Bilden är en annan för de teoretiska studievägarna med deras stora utbud av valbara ämnen. Villkor för en rationell ekonomisk organisation är där att samläsningsmöjligheter kan skapas mellan klasser och grupper. Detta kan tillgodoses genom ett stort elevunderlag och största möjliga samordning av ämnenas timal på olika linjer.

Ett ytterligare steg i denna riktning har nyligen just i besparingssyfte tagits i och med riksdagens beslut i december 1981 med anledning av prop. 1981/82:14 om förändringar av gymnasieskolans utformning m. m. (UbU 1981/82:5, rskr 1981/82:112). Av de medel som enligt riksdagens beslut skall sparas på anslaget till gymnasieskolan fr. o. m. läsåret 1982/83 sparas en väsentlig del genom ökad samordning av timplanerna för de tre- och fyraåriga linjerna. Skillnaderna i utbildningskostnader ökar därmed ytterli-

gare mellan dagens större gymnasieskolor på g-ort och de små SSG-B-enheterna i glesbygd. SÖ:s analyser har visat att antalet lärarveckotimmar per elev på linjerna E, H, N, S, T och So redan läsåret 1979/80 var mycket högre vid SSG-B-enheterna än vid andra typer av gymnasieskola. Skillnaderna i utbildningskostnader mellan olika timplanesystem kommer att öka ytterligare som en följd av de minskande elevkullarna. Med den lokaliseringsförsöksverksamheten med SSG-B i dag har till sju mindre orter kan enligt min mening de relativt högre kostnaderna ses som ett aktivt glesbygdssöd från statens sida i dessa enskilda fall.

Som jag nämnt håller SÖ just på att slutföra en samlad utvärdering av SSG-B-försöket och av viss korrespondensundervisning. Jag har under hand erfarit att SÖ avser föreslå att försöksverksamheten med SSG-B upphör och att försökstimplanerna för SSG-B blir reguljära. SSG-B-enheterna bör också enligt SÖ omfattas av bestämmelserna i skolförordningen om allmän skolenhet. Vad beträffar en permanentning av SSG-B-formen och frågan om typ av skolenhet avser jag att återkomma med ett ställningstagande senare.

Vidare kommer SÖ enligt uppgift att föreslå att nya SSG-B-enheter får etableras på vissa givna villkor. Mot bakgrund av vad jag tidigare anfört om bl. a. strävan att minska viss teoretisk utbildning finner jag det inte nu möjligt att föreslå en ytterligare spridning av SSG-B-modellen till flera icke g-orter.

Jag anser det också här lämpligt att avvakta beredningen av gymnasieutredningens förslag, som kan ge delvis andra utgångspunkter för en samlad bedömning av dessa frågor.

5 Lokaler och utrustning

Riksdagen har med anledning av propositionen om kommunalekonomiska frågor inför år 1981 (prop. 1979/80: 90 bil. 3, FiU 1979/80: 25, rskr 1979/80: 287) beslutat att avveckla statsbidragen till investeringar i skolbyggnader och förhyrande av skollokaler fr. o. m. den 1 juli 1981. Helt avvecklat är statsbidraget till investeringar vid utgången av innevarande budgetår. Under budgetåret 1981/82 får den planeringsram på 500 milj. kr. som riksdagen redan budgetåret 1978/79 fattade beslut om övergångsvis användas av SÖ för beviljande av statsbidrag i första hand till mindre kommuner för investeringar i skolbyggnader för gymnasieskolan.

Jag vill erinra om de utgångspunkter som låg till grund för beslutet om avveckling av statsbidraget till investeringar i skolbyggnader i syfte att underlätta en flexiblare skolplanering, nämligen att

- den statliga detaljstyrningen av skolbyggnationen avsevärt minskas i syfte att öka det kommunala ansvaret för skolbyggandet,
- skolbyggandet finansieras på ett sätt som främjar en effektiv kommunal resursanvändning,

- återanvändning av friställda skollokaler för annat ändamål än undervisning underlättas,
- samordning av skollokaler och lokaler för boendeservice främjas,
- nuvarande köproblemm inom skolbyggnadssektorn elimineras, varigenom bl. a. en kommunal totalplanering av och ett kommunalt totalansvar för kommunens byggnadsinvesteringar möjliggörs.

De köproblemm som systemet med investeringsramar för skolbyggande åstadkom gjorde det exempelvis nödvändigt att vid statsbidragsgivningen prioritera byggnadsprojekt, som ledde till att den totala lokalkapaciteten inom skolväsendet ökade. Detta gjorde det nästan omöjligt att genom aktiva åtgärder minska elevantalet i stora skolanläggningar. Även om de friställda lokalerna mycket väl skulle kunna användas för annan verksamhet än undervisning, t. ex. för fritids- och kulturverksamhet, hade statsbidragsreglerna lagt hinder i vägen, eftersom bidraget i första hand gick till en utökning av lokalkapaciteten och inte gavs till nya lokaler åt de elever som flyttat från skolan.

Det hittillsvarande finansieringssystemet för skolbyggnader har, som påpekats i departementspromemorian, utgjort ett allvarligt hinder för en rationell "återanvändning" av skollokaler och därmed för en flexiblere och mera rationell kommunal skol- och byggnadsplanering för kommunernas totala behov av undervisningslokaler.

Av skäl som jag nyss angett har hittillsvarande statsbidragsregler försvårat att man har flyttat elever från en befintlig skola, så att dessa tillsammans med nyinflyttade elever kunnat bilda underlag för t. ex. en ny treparallellig högstadieskola. När nu statsbidraget till skolbyggande försvinner, blir detta en fullt möjlig och realistisk utväg för kommunen, under förutsättning att man kan utnyttja de friställda lokalerna i den äldre skolan på ett kommunalekonomiskt godtagbart sätt.

Friställda lokaler bör exempelvis kunna användas för fria aktiviteter inom den samlade skoldagen och för fritidsverksamhet i anslutning till skoldagen, de kan möjliggöra en ökning av personalutrymmena, vilket behövs i många skolor, de kan ingå i ett fritidshem eller en fritidsgård, de kan användas inom grundutbildning för vuxna och kommunal vuxenutbildning, de kan användas som hobby- och föreningslokaler inom ett bostadsområde, de kan i vissa fall användas som eller utvidgas till allmänna samlingslokaler, de kan omvandlas till hantverkslokaler.

Jag delar uppfattningen i betänkandet att den s. k. SAMLA-skolan utgör en mycket intressant vidareutveckling av hemavdelningsprincipen. Jag vill i detta sammanhang erinra om att föredraganden i propositionen om den statliga skoladministrationen m. m. (prop. 1980/81: 107, UbU 1980/81: 38, rskr 1980/81: 395) bl. a. anförde att SÖ:s främsta uppgifter på skolbyggnadsområdet bör vara att ge råd och meddela erfarenheter. Föredraganden förordade därför att SÖ utarbetar särskilda underlag för planeringen av skolans fysiska miljö. Dessa planeringsunderlag borde utformas som stöd

för skolhuvudmännens analys och beräkning av lokalbehov vid ny-, till- eller ombyggnad av skollokaler. Planeringsunderlagen borde inte innehålla föreskrifter utan genomgående ha karaktären av allmänna råd. Riksdagen hade intet att erinra mot denna uppläggning.

En vidareutveckling av hemavdelningsprincipen är exempel på en sådan uppgift på skolbyggnadsområdet som sammanhänger med SÖ:s ansvar för skolans utveckling. Jag finner det angeläget att planeringsunderlagen i detta avseende innehåller sådana råd att de underlättar för kommuner, som planerar att bygga små högstadieskolor, att åstadkomma ett rationellare lokalutnyttjande än i dag.

Jag vill i detta sammanhang ytterligare betona att staten fr. o. m. nästa budgetår endast har en rådgivande roll i skolbyggnadsfrågor. Efter avvecklandet av statsbidraget till investeringar i skolbyggnader är frågor om skollokaler, deras utformning m. m. en kommunal angelägenhet.

Jag övergår nu till att behandla vissa frågor om utrustning för gymnasieskolan.

Jag vill först erinra om att jag i årets budgetproposition (prop. 1981/82: 100 bil. 12 s. 344–346) har förordat att nuvarande system för statsbidrag till stadigvarande undervisningsmateriel i gymnasieskolan avskaffas fr. o. m. den 1 juli 1982. I stället har jag föreslagit att ett statligt stöd får utgå till kommunerna för kostnader för förnyelse av stadigvarande undervisningsmateriel för tiden fr. o. m. den 1 juli 1982. Detta bidrag bör utgå för varje redovisningsår med visst för det året bestämt belopp per elev och undervisningstimme i karaktärsämne, dvs. studievägsspecifikt ämne, på studieväg inom teknisk-industriell sektor och teknisk-naturvetenskaplig sektor. Bidrag bör endast utgå för undervisningstimme som är förlagd till skolinstitution.

Bidraget till kostnader för förnyelse av stadigvarande undervisningsmateriel är avsett att varje redovisningsår beräknas på grundval av det faktiska antalet elever på studievägar inom de båda sektorerna. Bidraget avses utgå med samma belopp per elev och undervisningstimme oberoende av studievägens lokalisering.

Mitt förslag om att bidraget till förnyelse av undervisningsmateriel bör bestämmas med utgångspunkt i bl. a. olika studievägars karaktärsämnen överensstämmer i allt väsentligt med departementspromemorians förslag om ändrade bestämmelser för utrustningsbidrag.

Bidraget till förnyelse av undervisningsmateriel kommer enligt min mening, förutom att det ger stöd åt avskrivningskostnader, också att underlätta en flexiblare skolplanering. Medel för detta bidrag har jag beräknat till ca 46 milj. kr. budgetåret 1982/83.

I årets budgetproposition (prop. 1981/82: 100 bil. 12 s. 345) har jag vidare föreslagit ett särskilt bidrag till första uppsättningen stadigvarande undervisningsmateriel under de närmaste åren för att stimulera en utökning av utbildningskapaciteten på yrkesinriktade utbildningar. Sådana utbildningar

kräver oftast dyra investeringar i utrustning. Kommunernas benägenhet att öka kapaciteten på sådana utbildningar bör därför övergångsvis stimuleras genom ett särskilt bidrag för första uppsättningen stadigvarande undervisningsmateriel. Enligt förslaget bör sådant bidrag kunna utgå med upp till 100% av bidragsunderlaget, dvs. normalkostnaden, på studievägar inom teknisk-industriell sektor och teknisk-naturvetenskaplig sektor. Medel för detta särskilda statsbidrag till första uppsättningen stadigvarande undervisningsmateriel har jag beräknat till ca 35 milj. kr. budgetåret 1982/83.

Enligt mitt förslag i budgetpropositionen bör det ankomma på regeringen att utforma den tekniska konstruktionen och utfärda de närmare bestämmelser som erfordras för bidraget till första uppsättningen stadigvarande undervisningsmateriel. För sammanhangets skull vill jag emellertid redovisa att jag, om riksdagen bifaller förslagen i budgetpropositionen, har för avsikt att föreslå regeringen att utfärda bestämmelser som innebär bl. a. följande. Bidrag lämnas med olika procentenheter av bidragsunderlaget för olika studievägar. Det skall kunna utgå ett i förhållande till den normala procentsatsen förhöjt bidrag till vissa studievägar inom teknisk-industriell sektor. Det särskilda statsbidraget till första uppsättningen stadigvarande undervisningsmateriel skall, om kommunen beslutar det, få användas för att hyra undervisningsmateriel. Vid beslut om statsbidrag till första uppsättningen stadigvarande undervisningsmateriel skall liksom hittills i varje enskilt fall beaktas möjligheter till sambruk och samplanering av materiel mellan olika klasser och studievägar.

Genom den starka inriktning mot stimulans av yrkesinriktad utbildning, som det särskilda statsbidraget till första uppsättningen stadigvarande undervisningsmateriel innebär, ger detta förbättrade förutsättningar för en flexiblare skolplanering.

Jag vill nu föreslå följande för den yrkesinriktade filialutbildning som jag tidigare behandlat.

Statsbidrag för köp av utrustning för filialutbildningen bör utgå endast om och i den mån bidrag för köp skulle ha lämnats om utbildningen förlagts till g-ortens skola. De sambruksmöjligheter som i så fall hade funnits skall alltså beaktas. Bidrag till köp bör således inte få lämnas om materielen till följd av sådana sambruksmöjligheter inte hade behövt anskaffas om utbildningen i stället förlagts till g-ortens skola.

I de fall sambruk av undervisningsmateriel med redan existerande klasser och studievägar hade kunnat ske om utbildningen förlagts till g-ortens skola, bör emellertid trots detta fullt bidrag kunna utgå för förhyrning av undervisningsmateriel på bidragsberättigade linjer och specialkurser på filialorten.

Jag vill i detta sammanhang erinra om vad jag anfört under avsnittet om gymnasieskolan beträffande lokalisering av yrkesinriktad filialutbildning. Jag räknar med att sådan kommer att kunna förläggas huvudsakligen till

orter som har företag inom den aktuella sektorn vilka kan tillhandahålla inbyggd utbildning. För inbyggd utbildning lämnas statsbidrag enligt bestämmelserna för sådan utbildning.

Beslutet (prop. 1979/80: 100 bil. 12 p. C 18 och prop. 1979/80: 145, UbU 1979/80: 34, rskr 1979/80: 363) våren 1980 om förändrade villkor för inbyggd utbildning inom industri, hantverk och handel har bl. a. inneburit ökade möjligheter till ett vidgat utbud av yrkesinriktad utbildning utan ökade etableringskostnader. Genom att en del av utbildningen sker i skolan och en del i företag får eleverna bredare utbildning och ökad arbetslivserfarenhet. Härigenom frigörs även lokaler, lärare och materiel så att ytterligare elever kan ges plats i skolan. Det nya statsbidraget, som utgår per elev och beräknas för lönekostnader, materiel och lokalkostnader, ger stor frihet i användandet. En grundtanke är att statens bidrag i princip skall vara detsamma antingen utbildningen förläggs till företag eller till skolinstitution.

6 Vissa lärarfrågor i gymnasieskolan

I propositionen (1980/81: 107) om den statliga skoladministrationen m. m. förordades att ordinarie lärartjänster i skolväsendet fortsättningsvis inte bör inrättas eller återbesättas. Riksdagen beslöt i enlighet med förslaget (UbU 1980/81: 38, rskr 1980/81: 395). I fråga om lektorstjänsterna, som inte har några direkta motsvarigheter i icke-ordinarietjänster, avsåg föredraganden att återkomma. Jag tar nu, efter samråd med chefen för utbildningsdepartementet, upp frågan om lektorstjänsterna skall vara ordinarie eller icke-ordinarie.

Enligt min uppfattning bör frågan om lektorstjänsterna ses i samband med tjänsteorganisationen i högskolan. Inom regeringskansliet bereds f. n. förslagen i lärartjänstutredningens betänkande Lärare i högskolan (SOU 1980: 3). I avvaktan på prövningen därav bör inte några ändringar ske beträffande lektorstjänsterna. Jag förordar således att lektorstjänsterna i gymnasieskolan tills vidare skall tillsättas som ordinarie.

Det ankommer på regeringen att besluta huruvida tjänsterna skall tillsättas med förordnande eller med fullmakt.

I en skrivelse den 3 oktober 1979 rörande kombination av gymnasieskolstudier och elitidrott tar SÖ upp bl. a. vissa personalfrågor.

Lärarfrågan i ämnet specialidrott kan med nuvarande regler lösas på två sätt, nämligen antingen genom att en timlärare anställs i specialidrott eller att en gymnastiklärare (lärartjänst 149) i sin tjänst inräknar specialidrott, om han eller hon bedöms ha förutsättningar för den aktuella undervisningen. Den senare modellen lär, enligt SÖ, vara mindre vanlig. Normalt är det i stället samma person som handhar den icke-timplanebundna verksamheten i specialidrotten och den timplanebundna. Formellt måste han eller hon

då anställas som timlärare i ämnet specialidrott. SÖ antar emellertid att man lokalt i stället väljer den naturliga och praktiska modellen med en anställning för båda funktionerna, dvs. idrottsläraren eller instruktören med kommunalt reglerad anställning tjänstgör utan särskilt timläraförordnande även i det timplanebundna ämnet specialidrott.

SÖ anser det angeläget att kommunerna inte skall behöva riskera att anklagas för att överskrida sina befogenheter och handla olagligt genom nämnda anordningar och föreslår att bestämmelser liknande dem för vårdområdet, vilka möjliggör att undervisning infogas i kommunalt reglerade anställningar, utfärdas för här berört område.

Enligt min uppfattning är det väsentligt att verksamheten lokalt i skolan kan anordnas på praktiskt lämpligaste sätt. Det finns redan kommunalt anställd personal för verksamheten i specialidrott, som ju till stor del ligger utanför timplanen och skolans ansvarsområde. Det bör därför vara möjligt att i en rent kommunal anställning inräkna tjänstgöring i gymnasieskolan i ämnet specialidrott. Statsbidrag till kostnaderna för tjänstgöringen bör lämnas som för timlärare.

Det bör ankomma på regeringen att utfärda närmare föreskrifter om tjänstgöring i specialidrott för vissa lärare m. m. och om statsbidrag till kostnaderna härför.

7 Genomförande

Jag har i det föregående lagt fram förslag om modifiering av vissa planeringsprinciper för grundskolans högstadium och den yrkesinriktade utbildningen i gymnasieskolan. De föreskrifter som blir aktuella kommer inte att innebära en skyldighet utan endast en möjlighet för kommunerna att ha filialskolor. Planeringen av organisationen för läsåret 1982/83 pågår f. n. Mina förslag kan i vart fall för gymnasieskolans del inte genomföras förrän till läsåret 1983/84. I fråga om grundskolan kan emellertid vissa kommuner ha möjlighet att utnyttja förändringarna redan till läsåret 1982/83. De nya reglerna får således träda i kraft den 1 juli 1982 för grundskolan och den 1 juli 1983 för gymnasieskolan.

Vad jag har förordat beträffande vissa lärarfrågor i gymnasieskolan bör gälla fr. o. m. den 1 juli 1982.

8 Hemställen

Med hänvisning till vad jag nu har anfört hemställer jag att regeringen

1. bereder riksdagen tillfälle att ta del av vad jag har anfört om storleken av skolenheter av grundskolan,

2. föreslår riksdagen att godkänna vad jag har förordat om små högsta-dieskolor som inte räknas som självständiga skolenheter vid basresurstilldelningen,

3. föreslår riksdagen att godkänna att den yrkesinriktade utbildningen i gymnasieskolan skall få den större spridning som jag har förordat,

4. föreslår riksdagen att godkänna vad jag har förordat om vissa möjligheter att anordna yrkesinriktad utbildning i gymnasieskolan i form av filialutbildning i annan kommun,

5. föreslår riksdagen att bemyndiga regeringen att enligt de principer jag förordat göra det möjligt för kommun med gymnasieskola på icke g-ort att utöka sin yrkesinriktade utbildning,

6. föreslår riksdagen att godkänna vad jag har förordat om bidrag till köp och förhyrande av utrustning för filialutbildning,

7. föreslår riksdagen att godkänna vad jag har förordat om ordinarie lektorstjänster,

8. föreslår riksdagen att godkänna vad jag har förordat om tjänstgöring i ämnet specialidrott i gymnasieskolan av personer med kommunalt reglerade anställningar och om grunder för statsbidrag till kostnader för tjänstgöringen.

9 Beslut

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och beslutar att genom proposition förelägga riksdagen vad föredraganden har anfört för de åtgärder och det ändamål som föredraganden har hemställt om.

Sammanfattning av departementspromemorian En flexiblare skolplanering (Ds U 1981: 7)

1 Inledning

Departementspromemorian innehåller en rad förslag till nya eller modifierade planeringsprinciper för grundskolan och gymnasieskolan. Studieorganisationen i gymnasieskolan kan under senare delen av 1980-talet komma att ändras till följd av de förslag som 1976 års gymnasieutredning kommer att framlägga. Vissa modifieringar kan då behöva göras av planeringsprinciperna. De förändringar som nu föreslås är dock så pass angelägna att de inte bör vänta.

2 En flexiblare skolplanering

Det är knappast överord att påstå att skolplaneringen hittills i mycket stor utsträckning har koncentrerats kring *organisatoriska och pedagogiska förutsättningar* för undervisningen i olika typer av skolor.

Att man tillerkänt organisatoriska styrfaktorer en avgörande betydelse har lett till att man inom skolplaneringen ofta har kommit att se på undervisningen på samma sätt som på industriproduktion. Man har utgått ifrån att en stor materiell resurssatsning borgar för ett gott resultat. Detta synsätt leder mycket lätt till en övertro på stordriftens fördelar.

Det är väsentligt att man även studerar hur resurserna utnyttjas samt tar hänsyn till resultatet av skolans verksamhet. Man måste då i långt högre grad än tidigare uppmärksamma och ta på allvar också de *psykosociala miljöfaktorerna* i skolan.

Härav följer att man inom skolplaneringen måste uppmärksamma de faktorer som *kan* påverka den psykosociala miljön i positiv riktning. En begränsning av skolstorleken är en sådan faktor.

Utredningsmannen har i en bilaga till departementspromemorian presenterat en rad forskningsresultat som rör skolstorlekens betydelse för den psykosociala och pedagogiska miljön. Till helt övervägande del talar dessa forskningsresultat till de små skolornas fördel och de stora skolornas nackdel.

De mindre skolorna har i allmänhet visat sig ha bättre förutsättningar än de större att utgöra en god pedagogisk och psykosocial arbetsmiljö för både elever och lärare. I de små skolorna är det dessutom lättare att ge eleverna en stark självkänsla och en positiv självuppfattning och därmed goda förutsättningar att möta samhället och vuxenlivet.

Ett underläge för den lilla skolan när det gäller materiell standard eller organisatorisk fullständighet kan alltså uppvägas av sådana vinster i anda och psykosocial miljö att resultatet *totalt* sett blir likvärdigt eller överlägset den stora skolans.

Detta får givetvis inte tolkas så att alla små skolor har en bra arbetsmiljö och alla stora skolor en dålig. I de enskilda fallen kan det mycket väl vara tvärtom.

Man får inte heller blunda för att mycket små skolor kan ha nackdelar av såväl pedagogisk-organisatorisk som psykosocial art. Till detta kommer att kostnaderna per elev ofta blir betydligt högre i mycket små skolor än i skolor som är något större.

Vid valet av skolstorlek måste stor hänsyn tas till den förväntade utvecklingen av elevunderlaget. Om detta kan beräknas minska, måste man av de skäl som angivits vara betydligt försiktigare att nyetablera små skolor än om elevunderlaget förväntas bli stabilt eller ökande.

Den sannolika huvudtendensen i befolkningsutvecklingen under den nu överblickbara framtiden innebär ett minskande elevunderlag i både grundskolan och gymnasieskolan. Detta kan tyckas innebära dystra framtidsutsikter för de små skolorna i gemen. Man måste dock hålla i minnet att befolknings- och elevutvecklingen ser olika ut i olika landsändar, kommuner och kommundelar. Endast en flexibel skolplanering med stor lokal frihet att inom givna ramar organisera skolan kan möta denna situation.

Ett sätt att undvika stora skolor är att minska på koncentrationen av utbildning, dvs. ge den ökad geografisk spridning.

Det finns även andra skäl att ta elevernas och föräldrarnas önskemål om närhet till utbildningen på allvar. Restidskostnaden för individen bör beaktas som en reell planeringsfaktor. Inte minst gäller detta för gymnasieskolan, som nu skall dimensioneras för att kunna ta emot alla ungdomar som går ut grundskolan, även dem som har mycket svag studiemotivation. För dessa ungdomar har avståndet till skolorten stor betydelse för deras benägenhet att söka till gymnasieskolan.

Om man vill åstadkomma en balanserad befolkningsutveckling och en god serviceförsörjning i alla delar av landet, blir det vid sjunkande barnantal ännu angelägnare än tidigare att söka motverka en omfattande inflyttning av unga familjer till de större tätorterna. Betydelsen av ett decentraliserat skolväsende kommer då att öka.

Ju mindre centraliserad gymnasieskolan kan göras, desto mindre omfattande behöver inackorderingen av elever bli och desto mindre blir risken att ungdomar under studietiden förlorar bindningen till hembygden och lockas att permanent bosätta sig i de större tätorterna.

En ökad decentralisering av högstadiet och av gymnasieskolan kan främja utvecklingen av sekundära stödjepunkter för servicen även utanför skogslänens glesbygder. En sådan utveckling ligger helt i linje med 1976 och 1979 års regionalpolitiska riksdagsbeslut.

En ökad spridning av gymnasial utbildning bör även kunna medverka till en förbättring av den inomregionala balansen. Planeringen för gymnasieskolan kan på så sätt bli ett viktigt instrument för att nå ett av de centrala målen för regionalpolitiken.

Om man tillmäter skolans psykosociala miljö stor betydelse och strävar efter att sprida utbildningen och begränsa skolstorleken, får detta bestämda konsekvenser på det skolorganisatoriska planet. Skolplaneringen kommer då att i högre grad än hittills präglas av det synsätt som 1969 års glesbygdsutredning gav uttryck åt i satsen: "Utgångspunkten bör vara befolkningens behov av något så när lättillgänglig service och inte de samhälleliga serviceinrättningarnas behov av underlag för sin funktion." Med detta synsätt blir det naturligt att låta alternativa organisationsmodeller, som är anpassade till olika elevunderlag, finnas vid sidan av varandra.

Att tillmäta de psykosociala faktorerna stor vikt får även konsekvenser för de ekonomiska avvägningarna. Det innebär dock inte att de ekonomiska hänsynen får eftersättas.

Onödigt dyra lösningar på en plats minskar det ekonomiska utrymmet för att lösa problem på andra platser. Självfallet gäller detta i särskilt hög grad när det ekonomiska läget är så bekymmersamt som f. n. Det är då helt nödvändigt att oavbrutet beakta kravet på sparsamhet och vara öppen även för okonventionella lösningar.

Det är även i nuvarande statsfinansiella läge helt nödvändigt att de principer som här har skisserats kan tillämpas utan att detta leder till ökade kostnader för staten. Statens inflytande över de statsbidragsgrundande bitarna inom skolplaneringen bör därför bibehållas eller ökas, samtidigt som kommunerna får ett ökat inflytande över hur statsbidraget används.

3 Skolenhetsbegreppet

I samband med 1962 års grundskolbeslut fick termen skolenhet sin nuvarande innebörd. De elever inom olika årskurser, som i fråga om skolarbetet stadigvarande bildade en skolorganisatorisk enhet och som således undervisades i ett gemensamt eller i flera närliggande skolhus eller andra undervisningsutrymmen, skulle betecknas som en skolenhet. I nuvarande statsbidragssystem för grundskolan, som infördes år 1978 som en del av SIA-reformen, utgör antalet elever i de olika årskurserna vid en skolenhet det underlag på vilket antalet basresurser beräknas.

Under de senaste åren har i skilda sammanhang den tanken framförts att tilldelningen av basresurser i grundskolan skulle kunna grundas på ett större elevunderlag än den enskilda skolenhetens. Som tänkbara underlag har nämnts rektorsområdet eller kommunen.

I realiteten skulle detta innebära att kravet i nuvarande skolenhetsdefini-

tion på att skolenhetens lokaler skall vara närliggande slopades. I relativt tätbefolkade områden skulle det inte medföra någon radikal förändring med hänsyn till möjligheterna att där anordna marginalzoner mellan upptagningsområdena, varifrån elever alternativt kan hänvisas till den ena eller den andra skolenheten. I glesbygd skulle ändringen däremot ofta medföra en standardsänkning. Förändringar av skolenhetsbegreppet som får sådana konsekvenser bör ej genomföras.

Däremot borde det nu vara möjligt att i någon mån uppmjuka kravet på att det endast är elever som faktiskt undervisas i en gemensam eller i flera närliggande skolanläggningar som kan bilda en skolenhet. Detta kan underlätta en flexiblare skolplanering utan att undanrycka grunden för statsbidragssystemet. En sådan modifiering av skolenhetsbegreppet föreslås (se p. 7).

4 En begränsning av skolstorleken i grundskolan

En rad motiv för att begränsa skolornas storlek har redovisats (se p. 2). Utredningsmannen gör en sammanvägning av olika pedagogiskt-organisatoriska och ekonomiska faktorer, som måste beaktas vid val av skolstorlek i grundskolan. Hänsyn har därvid även tagits till de förändringar som Lgr80 kommer att medföra. Analysen utmynnar i rekommendationen att man bör eftersträva att ej överskrida följande maximivärden:

Maximiorganisation	Elevantal	Avvikelse från SÖ:s nuvarande rekommendationer
L3p	ca 200	oförändrat
L3p M3p	ca 400	/ . 100 elever
(L2p) M2p H4p	ca 450–600	oförändrat
H6p	ca 500	/ . 200 elever

De angivna gränsvärdena skall inte uppfattas som förslag till bindande statliga normer. Men det är viktigt att det finns riktpunkter beträffande skolornas maximistorlek inte endast för kommunernas skolplanering utan även för de statliga myndigheterna, t. ex. vid utarbetande av rådgivande planeringsunderlag för skolbyggnationen och vid granskning av organisationsplaner.

Det är ingalunda givet att de maximala skolstorlekar som angivits även är optimala, dvs. är de mest lämpliga. Det kan ofta finnas skäl att söka eftersträva skolstorlekar som ligger betydligt under maximivärdena. Alla skolor kan f. ö. inte ens i en tätort ligga vid det övre gränsvärdet, om detta skall kunna hållas, eftersom relativt små ökningar av elevunderlaget då medför att gränsvärdet överskrids.

Ett sätt att begränsa skolstorleken är att ej genomföra en så strikt stadiueppdelning av skolorganisationen som i dag. Man behöver inte nöd-

vändigtvis ha hela stadiet i samma skola. En MH-skola t. ex. förutsätts nu ha årskurserna 4–9. Den skulle i stället kunna ha årskurserna 6–9. På motsvarande sätt skulle en LM-skola kunna ha årskurserna 3–5, medan årskurserna 1 och 2 skulle kunna förläggas till ett skolhus med förskola och lågstadium.

En nackdel är att eleverna och klasslärarna måste byta skola vid övergången från årskurs 2 till 3 resp. från årskurs 5 till 6. Systemet torde därför i första hand kunna komma i fråga i tätorter med korta avstånd mellan skolorna.

För det befintliga skolbeståndets del kan en sänkning av elevantalet i de största skolorna endast uppnås på sikt. Den metod som kan användas i befintliga skolor för att minska skolstorleken – mätt i antalet elever – är att sänka beläggningsgraden. Av både samhällsekonomiska och kommunalekonomiska skäl måste då de friställda skollokalerna kunna "återanvändas", dvs. utnyttjas för annan verksamhet än den de ursprungligen var avsedda för.

Vid en begränsad inflyttning av högstadies elever i ett område har kommunen i dag ofta ingen annan möjlighet att ordna lokalfrågan än att bygga till en befintlig högstadieskola. Ett sätt att undvika en sådan ökning av skolstorleken är att möjliggöra och underlätta anordnandet av små högstadieskolor.

5 Hemavdelningsprincipen

SIA framhöll att man bör eftersträva att ge varje arbetsenhet en lokal-mässig förankring i skolbyggnaden genom att förlägga en så stor del av arbetsenhetens verksamhet till en bestämd lokalgrupp – en *hemavdelning* – att eleverna kan uppleva denna del av skolanläggningen som "sin".

En hemavdelning kan omfatta en grupp av lärosalar/klassrum/basutrymmen, till dessa angränsande komplementutrymmen (dvs. utrymme för gemensamma studier och för läromedelsförvaring) samt ett eller flera kapprum. SIA ansåg att ordet *hemrum* bättre än ordet *klassrum* täcker de funktioner som en hemavdelnings basutrymmen kan komma att fylla vid ett konsekvent genomfört arbetsenhetssystem.

På högstadiet torde det vara av speciellt värde att kunna tillämpa en renodlad hemrumsprincip i årskurs 7. Därigenom underlättas övergången från mellan- till högstadiet. Detta är möjligt att åstadkomma även vid högstadieskolor, som är projekterade helt enligt SÖ:s tidigare normer och som därför har färre lärosalar än klasser. Hemrums- och hemavdelningsprincipen är alltså möjlig att tillämpa även i äldre högstadieskolor.

Under våren 1979 presenterade en arbetsgrupp vid SÖ:s skolbyggnadsbyrå en idéskiss till en annorlunda högstadieskola under arbetsnamnet SAMLA-skolan. Hemavdelningen har här byggts upp kring en kärna av gemensamma lokaler för laborativa och estetiskt-praktiska arbetsmoment.

Varje arbetsenhet/hemavdelning blir i stor utsträckning självförsörjande när det gäller undervisningslokaler.

SAMLA-skolan utgör en mycket intressant utveckling av hemavdelningsprincipen. SÖ bör få i uppdrag att vidga sina studier av SAMLA-skolan till att omfatta högstadier av olika storlek. Man bör därvid särskilt undersöka möjligheten att åstadkomma ett rationellare lokalutnyttjande än i dag vid små högstadieorganisationer.

En tillämpning av hemavdelningsprincipen såväl på högstadiet som på låg- och mellanstadiet skapar även möjligheter att utveckla en mer generell skolbyggnadstyp. De variationer i lokalbehov som under olika skeden normalt uppträder i ett bostadsområde kan då mötas med åtgärder som ej berör de permanenta skolbyggnaderna. Detta minskar behovet av tillbyggnader och underlättar en begränsning av skolstorleken och en flexiblere skolplanering.

6 Nyetablering av små högstadier

En princip som sedan mitten av 1950-talet har tillämpats vid högstadieplaneringen är att nyetablering av högstadier med mindre än tre paralleller normalt endast får ske i glesbygd. Det finns nu inte längre några tunga *pedagogiska* och *skolorganisatoriska* skäl att bibehålla denna princip. Erfarenheterna från glesbygdshögstadierna under 1970-talet visar att såväl elevernas valfrihet som lärar- och lokalförsörjningen vid tillämpningen av Lgr 69 på ett godtagbart sätt har kunnat tillgodoses i högstadier med mindre än tre paralleller. Lgr 80 bör ytterligare förbättra situationen.

Om man kan bemästra de organisatoriska och pedagogiska problemen i små högstadier i glesbygd, bör man i ännu större utsträckning kunna göra det vid små högstadier i tätare befolkade regioner. Flera skäl talar för att sådana små högstadier nu bör kunna få inrättas.

I områden som inte utgör ren glesbygd och som har – eller kan beräknas få – ett relativt stabilt elevunderlag bör möjligheter öppnas att nyetablera tvåparallelliga högstadier i form av *filialskolor* till större högstadieskolor. Det totala antalet basresurser på högstadierna vid huvudskolan och filialskolan sammantagna beräknas därvid på det sammanlagda elevantalet per årskurs vid de båda skolorna.

Även basresursernas storlek i form av antalet lärarveckotimmar bör beräknas för filialskolan och huvudskolan gemensamt. Lågfrekventa val vid filialskolan bör kunna tillgodoses genom att elever med sådana val reser till huvudskolan och ingår i tillvalsgrupper där. Ett annat alternativ är att man ordnar samläsning mellan årskurserna i tillvals- och alternativkursämnena på det sätt som har praktiserats vid vissa glesbygdshögstadier.

Om såväl antalet basresurser som basresursernas storlek beräknas för huvud- och filialskolan sammantagna, finns det inte längre – sedan inves-

teringsbidraget till skolbyggande nu har borttagits – några *ekonomiska* skäl för staten att motsätta sig nyetablering även av enkla högstudier (dvs. med endast en basresurs per årskurs) i form av filialskolor.

Läraryförsörjningen är fortfarande ett problem, men om kommunen kan bemästra detta genom att låta lärare från huvudskolan tjänstgöra även vid filialskolan (vilket är ett alternativ till att låta *samtliga elever* i filialskolan dagligen pendla till centralorten) bör även enkla högstudier få nyetableras.

Enkla och tvåparallelliga högstudier bör regelmässigt kombineras med låg- och mellanstadium. Därigenom förbättras lokalutnyttjandet och minimeras lokalkostnaden per elev samtidigt som läraryförsörjningen underlättas.

Filialhögstudiet bör kunna ingå i arbetsområdet för huvudskolans rektor. Avståndet mellan skolorna kommer normalt inte att vara större än att den samlade skolledningen inom arbetsområdet i form av rektor, studierektor och tillsynslärare med assistans av lärare med specialfunktion bör kunna både administrativt och pedagogiskt leda verksamheten vid båda högstadierna.

Det kan finnas lokalt betingade skäl för att låta ett filialhögstadium endast omfatta en eller två årskurser. Även sådana partiella filialhögstudier bör därför kunna få förekomma.

7 Bevarande av små grundskolor

Det är högst sannolikt att den allmänna sänkning av elevantalet som under 1980-talet kommer att inträffa på alla tre stadierna i grundskolan kommer att medföra att antalet små skolor med vikande elevunderlag totalt sett kommer att bli större än under 1970-talet.

Om man möter denna utveckling med en anpassning av undervisningens organisation och är beredd att tillämpa alternativa pedagogiska modeller, så som man med framgång har gjort i många glesbygdsskolor under 1970-talet, bör de små skolorna i stor utsträckning kunna bevaras även under 1980-talet.

Små högstudier i glesbygd bör ej tvingas in i ett filialskolsystem, som för dem skulle innebära ekonomiska försämringar. Filialsystemet bör dock kunna tillämpas i mer tätbefolkade regioner med vikande elevunderlag som ett alternativ till nedläggning av små skolor.

Utöver införandet av filialskolbegreppet i skolans regelsystem bör skolenhetsdefinitionen i skolförordningen modifieras på följande sätt (ändringen markerad genom kursivering):

En med hänsyn till elever, som undervisas *eller som utan allvarligare olägenheter skulle kunna undervisas* antingen i ett gemensamt eller i flera varandra näraliggande skolhus eller andra lokaler för undervisningen, bestämmd organisatorisk enhet inom skolväsendet.

Med en sådan definition kommer elevernas faktiska fördelning på skolanläggningar inte att styra skolenhetsbildningen så hårt som i dag. Fortfarande skall dock en särskild prövning av basresurstilldelningen göras av länskolnämnden för varje enskild skolenhet. All vederbörlig hänsyn kan fortfarande tas till de lokala förhållandena.

Om en kommun vill bibehålla en skola, som genom avfolkning blivit så liten att den enligt nuvarande praxis skulle läggas ner, kan detta ske utan invändningar från länskolnämnden. Men nämnden har frihet att bedöma om skolan skall räknas som egen skolenhet och tilldelas basresurs(er) eller om skolenheten skall strykas ur organisationsplanen och eleverna räknas in i elevunderlaget för en annan skolenhet, där de skulle komma att gå om deras gamla skola lades ner. Driften av den lilla skolan får i det senare fallet ske med hjälp av den för kommunen gemensamma förstärkningsresursen.

8 Integrationen inom gymnasieskolan. Skolenheternas storlek

Dagens gymnasieskola är i motsats till grundskolan uppdelad på ett stort antal studievägar. Som studievägar räknas linjer, specialkurser, grenar och varianter.

Linjerna kan uppdelas på tre teorinivåer (minst treåriga teoretiska linjer, tvååriga teoretiska linjer och tvååriga direkt yrkesinriktade linjer) och tre stora utbildningssektorer (humanistisk-social sektor, ekonomisk sektor och teknisk-naturvetenskaplig sektor).

Principbeslutet att de tidigare gymnasiala skolformerna gymnasium, fackskola och yrkesskola skulle sammanföras till en enda skolform – senare kallad gymnasieskolan – fattades av riksdagen år 1968. I propositionen anförde departementschefen bl. a. att varje skolenhet i den nya skolformen borde erbjuda ett allsidigt val av studievägar. Man borde alltså undvika att organisera skolenheter med en ensidig inriktning mot ett enda område, t. ex. enbart det tekniska eller enbart det ekonomiska. Detta betydde dock inte att skolenheterna behövde vara identiska. Då flera skolenheter fanns i en kommun kunde och måste ibland utbildningen i de olika enheterna av resursskäl ha sin tyngdpunkt inom skilda områden.

På grundval av riksdagens principbeslut utformade regeringen de regler om gymnasieskolans skolenheter som fortfarande gäller. Skolförordningen skiljer på tre slag av skolenheter:

- *Allmän skolenhet* skall ha minst en tre- eller fyraårig linje (svarande mot tidigare gymnasielinje), minst en av linjerna Ek, So och Te (svarande mot tidigare fackskolelinje) och minst två studievägar i gymnasieskolan av annat slag (tvååriga yrkesinriktade linjer eller specialkurser). Finns för en kommuns gymnasieskola två eller flera skolenheter, krävs för att en sådan skolenhet skall vara allmän enhet även att de sistnämnda

studievägarna omfattar minst 18 poäng eller det lägre poängtal, dock lägst nio poäng, som skolöverstyrelsen medger för skolenheten.

- *Särskild skolenhet typ 1* motsvarar i huvudsak tidigare yrkesskola.
- *Särskild skolenhet typ 2* motsvarar närmast tidigare gymnasium.

År 1975 presenterade SÖ ett förslag till integrationskriterier. Enligt detta förslag kan integrationen vid en gymnasieskolenhet betecknas som tillfredsställande om följande krav är uppfyllda:

- *Sektorintegration* – såväl den teknisk-naturvetenskapliga som den humanistisk-sociala-ekonomiska sektorn skall vara representerade. (SÖ har valt att från integrationssynpunkt betrakta den humanistisk-sociala och den ekonomiska sektorn som en gemensam sektor).
- *Nivåintegration* – såväl de minst treåriga linjerna som de tvååriga linjerna skall vara representerade inom vardera sektorn.
- *Könsintegration* – minst 40 procent av eleverna skall vara flickor och minst 40 procent pojkar.
- *Praktik-teoriintegration* – minst 25 procent av eleverna skall gå på praktiska (direkt yrkesinriktade) studievägar och minst 25 procent på teoretiska studievägar.

Dessa integrationskriterier är delvis mer långtgående och delvis mindre långtgående än skolförordningens krav på en allmän skolenhet.

Att elever på olika studievägar sammanförs till samma skolenhet innebär i och för sig ingen integration, det innebär endast att man skapar vissa yttre förutsättningar för integration. Den egentliga integrationen är något betydligt subtilare än att vistas under samma tak. Den är som SÖ framhåller i sin integrationsutredning en psykologisk, pedagogisk och social process.

Det finns en överhängande risk att den stora allmänna gymnasieenheten segregerar i stället för att integrera människor. Storskaligheten blir då ett hot mot demokrati och medinflytande på arbetsplatsen. Ju större skolan är, desto större är denna risk.

Av detta följer att ett mål för gymnasieskolplaneringen bör vara att begränsa storleken på de integrerade skolenheterna.

En analys av allmänna skolenheters minimistorlek visar följande.

Med hänsyn till gymnasieregionernas faktiska struktur kan tio linjer och i runt tal 400 elever i dag betraktas som minimistorlek för allmänna skolenheter som utgör den enda gymnasieskolan i gymnasieortskommunen.

En allmän skolenhet i en kommun med flera gymnasieskolenheter måste i dag ha minst 300 elever. Med hänsyn till den faktiska linjeuppsättningen på gymnasieorterna och de olika linjernas elevfrekvenser måste dock den *genomsnittliga* skolstorleken i realiteten vara närmare 500 elever, om två allmänna skolenheter som båda uppfyller 18-poängskravet skall kunna anordnas i samma kommun.

Kravet på 18 poäng är betydligt svårare att uppfylla än såväl grundkraven på en allmän skolenhet i skolförordningen som SÖ:s förslag till integrationskriterier. Det låser dessutom i hög grad kommunernas planeringsförutsättningar och motverkar därigenom en flexiblere skolplanering.

Det ligger då nära till hands att fråga sig om inte skolförordningens nuvarande bestämmelser om allmänna skolenheter skulle kunna ersättas av de av SÖ föreslagna integrationskriterierna. Detta förslag bör dock inte i sin helhet läggas till grund för bindande bestämmelser.

I stället bör följande riktlinje, utan att skolförordningen ändras, kunna ges för SÖ:s prövning av sänkt poängtal för de praktiska studievägarna vid en allmän skolenhet i kommun med flera gymnasieskolenheter:

Ett lägre poängtal än 18 på de praktiska, direkt yrkesinriktade studievägarna bör kunna medges om minst 25 procent av eleverna går på dessa studievägar och minst 25 procent går på teoretiska studievägar och om skolenheten omfattar minst 25,5 poäng.

Denna regel ger samma minimistorlek på skolenheterna som nuvarande bestämmelser och därmed oförändrade kostnader. Den underlättar dock en smidig och flexibel skolplanering när det gäller elevernas fördelning på skolenheter utan uppgivande av rimliga krav på formella integrationsförutsättningar.

Det nedre gränsvärdet, vid vilket en uppdelning på två allmänna skolenheter är möjlig, kan i praktiken variera mellan i runda tal 1 000 och 1 200 elevplatser. Om man i stället för 18-poängskravet tillämpar den här ovan föreslagna regeln för prövning av sänkt poängtal på de praktiska studievägarna, blir utfallet i stort sett detsamma.

En analys av de ekonomiska konsekvenserna av en uppdelning visar att en uppdelning på två skolenheter med hänsyn till *lärarkostnaden per elev* bör kunna övervägas när det totala antalet elevplatser överstiger det nedre gränsvärdet för uppdelning på två allmänna enheter, dvs. 1 000 – 1 200 platser. En förutsättning är dock att linjerna och grenarna i huvudsak fördelas på skolenheter utan att klyvas, dvs. utan att uppdelas på flera enheter. Även kostnaden för *utrustning* i linjernas karaktärsämnen blir då i stort sett densamma som vid odelad organisation under förutsättning att närliggande utbildningar, mellan vilka visst sambruk av utrustning kan ske, placeras vid samma skolenhet. Allt detta talar för en viss sektorisering av skolenheterna.

Till kostnader för anskaffande av första uppsättningen stadigvarande undervisningsmateriel lämnas f. n. statsbidrag för direkt yrkesinriktade linjer och närliggande specialkurser samt för treårig naturvetenskaplig och fyraårig teknisk linje jämte närliggande specialkurser.

Detta betyder att man endast behöver anordna linje N eller T eller en yrkesinriktad linje vid en skolenhet för att i realiteten även få statsbidrag till ämnen på de teoretiska linjer till vilka statsbidrag enligt nuvarande bestämmelser *ej* skall utgå. Det nuvarande bidragssystemet är i detta avseende inte konsekvent.

Statsbidragsbestämmelserna bör ändras så att det inte är vissa *studievägar* utan endast dessa studievägars *karaktärsämnen* som konstituerar en

rätt till utrustningsbidrag. Detta får även den positiva bieffekten att statens kostnader för utrustningen i stort sett kan göras oberoende av om skolororganisationen (genom i första hand linjefördelning) delas upp på flera skolenheter eller inte.

För en gymnasiekommun som står i begrepp att ändra eller utvidga sin gymnasieorganisation, påverkas kostnadsutfallet även av en rad andra faktorer än de här nämnda. Den viktigaste faktorn att ta hänsyn till i detta sammanhang är *nettobehovet* av nybyggnation och nyutrustning. Om nybyggnation av olika skäl är nödvändig eller mycket angelägen, blir de varierande möjligheterna till återanvändning av de befintliga skolorna ofta avgörande för den totala kostnadsbilden.

9 Gymnasieskolans spridning och lokalisering

Den år 1960 tillsatta gymnasieutredningen (GU) fann det angeläget att gymnasieutbildningen i möjligaste mån decentraliserades. Å andra sidan fick inte denna utspridning ske i större utsträckning än att elevunderlaget för alla eller åtminstone flertalet studievägar blev tillräckligt i samtliga gymnasierregioner (g-regioner).

Enligt GU:s beräkningar erfordrades ett elevunderlag om minst 400 16-åringar för att gymnasiet i en region skulle få en godtagbar fullständighet. Samma gällde för de tvååriga fackskolor, som riksdagen år 1962 hade beslutat skulle inrättas.

I samband med riksdagsbeslutet år 1968 om gymnasieskolans införande fastslogs att flertalet studievägar inom gymnasieskolan borde anordnas på varje ort med gymnasieskolutbildning. Befintlig utbildning utanför gymnasieorterna borde dock kunna bibehållas så länge det fanns en tillfredsställande elevtillströmning och ett klart avnämningstresse för utbildningen.

På förslag av SÖ och efter godkännande av riksdagen år 1973 startade detta år försöksverksamhet med särskild samordnad gymnasieskola (SSG). Timplanerna för de minst treåriga linjerna hade där samordnats så att dessa linjer kunde anordnas redan vid ett elevunderlag på ca 300 16-åringar.

Försöksverksamheten avslutades år 1979, då riksdagen beslöt att alternativa timplaner, i huvudsak överensstämmande med dem som utprövats i SSG, normalt skall tillämpas i g-regioner med mindre än 400 16-åringar. För nyetablering av gymnasieskola med alternativa timplaner bör krävas ett stadigvarande elevunderlag om minst 250–300 16-åringar.

År 1974 framlade SÖ förslag om försöksverksamhet med gymnasial utbildning i glesbygd. Förslaget byggde på en fortsatt bearbetning av SSG-timplanerna i syfte att möjliggöra en kvalitativt fullgod gymnasieskolutbildning vid ett så lågt elevunderlag som 150 16-åringar. Organisationsmodellen kom senare att kallas särskild samordnad gymnasieskola av B-form (SSG-B).

Försöksverksamhet med SSG-B pågår nu i sju glesbygdskommuner som saknar egen g-ort. Även tvåårig social linje får numera anordnas inom SSG-B.

Regeringen har nyligen givit SÖ i uppdrag att göra en sammanfattande utvärdering av SSG-B. Samtidigt skall den korrespondensundervisning som i dag förekommer i Torsås och Osby kommuner utvärderas.

År 1974 framlade SÖ förslag till riktlinjer för övergång från yrkesinriktad specialkurs till linje på icke g-ort. Förslaget godkändes av regeringen. Under den senare halvan av 1970-talet har sådan övergång skett i sammanlagt 18 kommuner utan g-ort. Bland dessa kommuner återfinns samtliga 7 SSG-B-kommuner.

Sedan gymnasieskolans start år 1971 har antalet g-regioner ökat från 120 till 136. Läsåret 1980/81 hade 7 regioner mindre än 300 16-åringar, medan 19 regioner hade mindre än 400 16-åringar.

Under förutsättning att intagningsplatserna på gymnasieskolans 25 linjer fördelas helt i överensstämmelse med den av riksdagen fastställda riksfördelningen, kan i dag 10 linjer med en sammanlagd intagningskapacitet av ca 62 % av årskullen anordnas vid ett elevunderlag av 300 16-åringar. Vid 400 16-åringar kan 12 linjer anordnas med en intagningskapacitet svarande mot ca 80 % av årskullen, medan 600 16-åringar ger underlag för 15 linjer, vilka tillsammans kan ta emot ca 90 % av dessa 16-åringar. En ytterligare fullständighet i linjeutbudet kräver ett mycket snabbt stigande elevunderlag samtidigt som den totala intagningskapaciteten ökar mycket långsamt.

För att flera *grenar* av samma linje skall kunna inrättas krävs i flertalet fall ett betydligt större elevunderlag, eftersom det lägsta förekommande antalet intagningsplatser per linje normalt endast ger utrymme för en gren.

För flertalet linjer svarar i dag den faktiska spridningen på g-regioner mot vad man kan förvänta med hänsyn till linjernas riksgenomsnittliga platsfrekvenser. Fyra linjer har dock en betydligt större spridning än vad de skulle ha haft, om platserna hade fördelats på regioner i proportion till regionernas storlek. Motsatsen gäller för fyra andra linjer.

Av en SÖ-undersökning från början av 1970-talet framgår att den lokala sökandefrekvensen till en linje eller gren vid denna tid var mer än dubbelt så hög i de regioner där utbildningen fanns, som i de regioner där den saknades.

En väsentlig fråga är om detta visar att ett ofullständigt utbud av studievägar på en ort generellt sett leder till en avlänkning av många ungdomars studievägval. Att så är fallet har varit en central doktrin i den hittillsvarande planeringen för det gymnasiala skolväsendet.

Om en elev upplever flera studievägar som lika lockande – eller ledande till samma mål – och av dessa vägar väljer den som är lättast tillgänglig, är det inte befogat att säga att valet av studieväg har avlänkats.

Ett par SÖ-undersökningar visar att eleverna tycks betrakta vissa linjer som så närliggande, att de i stor utsträckning kan ersätta varandra. Sådana

närliggande linjer ligger mestadels i samma sektor och på samma teorinivå. De tvååriga teoretiska linjerna förefaller i betydande grad enligt elevernas uppfattning vara utbytbara mot tvåårig praktisk linje och vice versa – dock endast inom samma sektor. Trots den mycket omfattande differentieringen i gymnasieskolan tycks det enligt de här nämnda undersökningarna ur elevens synvinkel bara finnas ett totalt egentligt olika utbildningsalternativ.

Närhet till utbildningen är speciellt viktig för ungdomar med svag studiemotivation. Dessa ungdomar söker sig i första hand till yrkesinriktad utbildning. Det är därför från denna synpunkt viktigast att den yrkesinriktade utbildningen ges en så stor geografisk spridning som möjligt.

Benägenheten att söka sig till utbildning på hemorten kan även användas som ett styrinstrument. En decentralisering av sådan yrkesutbildning där vi i dag har svårt att rekrytera elever kan medföra att intresset för utbildningen ökar.

En spridning av gymnasieskolan till områden som tidigare har saknat sådan utbildning kan där leda till ett betydligt större faktiskt elevunderlag än vad man i dessa områden hittills har varit van vid och räknat med i sina prognoser. Erfarenheterna från bl. a. försöksverksamheten med SSG och SSG-B pekar i denna riktning.

Den linjedelade gymnasieskolan omfattar nu närmare 100 studievägar i form av linjer, grenar och varianter. Av dessa kan *högst* 17 anordnas i praktiskt taget samtliga g-regioner och detta trots att de små regionerna på minst 4 av linjerna har tilldelats en större andel platser än riksgenomsnittet. Det mål angående gymnasieskolans fullständighet på g-orterna som riksdagen uppställde på 1960-talet var omöjligt att uppnå redan med den differentiering och den geografiska spridning gymnasieskolan hade vid starten. Eftersom såväl differentieringen som spridningen har ökat ytterligare under 1970-talet, är målet än mer ouppnåeligt i dag. Det bör därför nu slås fast att målet *inte* bör vara att flertalet studievägar skall kunna anordnas på samtliga orter med gymnasieskola.

Däremot bör som grundläggande planeringsprincip gälla att *en allsidig uppsättning linjer skall anordnas på alla g-orter*. Med "en allsidig uppsättning linjer" bör menas att linjer av olika längd bör finnas inom samtliga tre huvudsektorer. Dessutom bör intagningsplatserna vara ungefär lika fördelade på teoretiska och direkt yrkesinriktade linjer, vilket i stort sett svarar mot riksfördelningen. Sammantagna garantier dessa kriterier att eleverna tillförsäkras en godtagbar valfrihet.

Det lokala linjeutbudets bredd och allsidighet kan i dag betecknas som tillfredsställande i samtliga g-regioner. Även i de minsta regionerna är elevernas valfrihet godtagbar.

Antalet 16-åringar kommer om ett par år att börja minska relativt kraftigt. Detta kommer att medföra vissa nya problem när det gäller att upprätthålla utbudet av studievägar i de mindre g-regionerna. De mest hög-

frekventa linjerna kräver dock så små elevunderlag att de även i fortsättningen bör kunna anordnas i praktiskt taget alla g-regioner. Allsidigheten i g-regionernas utbud av studievägar bör alltså i stort sett kunna upprätthållas.

Just för att elevunderlaget börjar svikta är det nu extra angeläget att på allt sätt söka upprätthålla den geografiska spridning gymnasieskolan har uppnått.

Det finns även anledning att noga pröva alla möjligheter att öka spridningen ytterligare genom upprättande av nya g-orter. Detta bör inte vara omöjligt med tanke på att utvecklingen av antalet 16-åringar kommer att variera avsevärt mellan olika delar av landet.

Övergången från specialkurs till linje på icke g-ort, försöksverksamheten med SSG-B samt den ökade satsningen på företagsförlagd utbildning som har skett under det senaste året innebär att principen om att gymnasieskolutbildning endast får nyetableras på g-orterna i betydande grad har uppluckrats under 1970-talet. Det finns en rad regionalpolitiska och skolpolitiska skäl för att denna utveckling bör fortsätta och förstärkas.

Även om en ökad decentralisering av gymnasieskolan av många skäl är önskvärd, kan det inte bli fråga om att införa någon fri etablering av gymnasieskolor. En ökad decentralisering kan endast ske under vissa bestämda förutsättningar.

- Tillgängligheten bör totalt sett förbättras genom decentraliseringen. Det innebär att den utbildning som anordnas på icke g-ort normalt även skall finnas på g-orten.
- Det är därför i första hand högfrekvent utbildning som kan komma i fråga vid en decentralisering.
- En ökad decentralisering av en utbildning får inte medföra att redan gjorda investeringar i lokaler och utrustning på g-orten inte kan utnyttjas till fullo. Det innebär att det i första hand är när en utbildning expanderar på en ort, som man kan och bör överväga möjligheten att decentralisera utbildningen i stället för att öka utbildningsresurserna på g-orten. Ibland bör dock, under vissa premisser en studieväg kunna decentraliseras utan att utbildningskapaciteten på just denna studieväg därigenom totalt sett ökar.
- Om decentraliseringen medför att de genomsnittliga gruppstorlekarna minskar, kommer kostnaden per elev att öka. Åtgärder måste därför vidtas för att minimera risken för sådana kostnadsökningar.

Nyetablering av *yrkesinriktad utbildning* på icke g-ort bör kunna ske både i form av specialkurs och i form av linje. I båda fallen bör undervisningen omfatta även allmänna ämnen enligt Lgy 70.

I huvudsak tre olika typer av nyetableringar av yrkesinriktad utbildning på icke g-ort är tänkbara.

1) De förbättrade möjligheter att anordna företagsförlagd utbildning som har skapats genom ett riksdagsbeslut år 1980 bör utnyttjas i ökad utsträckning.

2) En g-ortskommun som behöver utöka sitt lokalbestånd bör kunna hyra tomma lokaler även utanför g-orten och dit – mer eller mindre temporärt – förlägga enstaka yrkesinriktade utbildningar i form av specialkurs eller linje. Dessa utbildningar bör administrativt och pedagogiskt vara knutna till skolenhet på g-orten och alltså få form av filialutbildningar. Undervisningen i allmänna ämnen bör vara förlagd till huvudskolan. G-ortskommunen bör vara huvudman för filialutbildningen, även om denna är förlagd till annan kommun. Statsbidrag till inköp av utrustning bör endast utgå om utbildningskapaciteten på studievägen totalt sett ökar inom g-regionen genom att filialutbildningen anordnas.

3) Om flera yrkesinriktade studievägar inrättas på en och samma ort, öppnas möjligheter att i ekonomiskt godtagbara former ordna undervisning i allmänna ämnen på skolorten. I detta fall bör skolortskommunen vara huvudman för utbildningen och alltså anställa lärare och skaffa lokaler och utrustning. Också i detta fall bör gälla att utrustningsbidrag endast utgår om utbildningskapaciteten på de aktuella studievägarna totalt sett ökar inom g-regionen till följd av decentraliseringen. Även om det nu inte är fråga om filialutbildning, är en nära samverkan med g-ortens gymnasieskola mycket önskvärd. Genom en sådan samverkan bör önskemålet om pedagogisk och social integration i betydande grad kunna tillgodoses.

Följande kriterier, som sammanfaller med kriterier för övergång från specialkurs till linje på icke g-ort, bör gälla för nyetablering av yrkesinriktade utbildningar på icke g-ort enligt detta alternativ:

- Utbildning inom minst två av de utbildningsområden som täcks in av linjerna Dk, Et, Fo och Ve skall kunna anordnas på skolorten.
- Inom de anordnade utbildningarna skall intagningskapaciteten sammanlagt omfatta minst 23 intagningsplatser.
- Elevunderlaget i skolortens naturliga upptagningsområde skall omfatta minst 150 16-åringar.

Grundskolans högstadium skall finnas på skolorten. De första två åren efter det att utbildningar enligt alternativ 3 har nyetablerats på en ort bör dessa utbildningar anordnas i form av specialkurser. Om platsutnyttjandegraden i årskurs 1 under dessa två år inte har varit mindre än riksgenomsnittet för studievägarna, bör övergång till linjer kunna ske. Utbildningarna får då samma permanenta karaktär som på g-orten. Denna regel överensstämmer med vad som nu gäller vid övergång från specialkurs till linje på icke g-ort.

I regioner, där möjligheten att anordna linje Ko på g-orten inte äventyras, bör även denna linje kunna få anordnas på icke g-ort under förutsättning att minst två av linjerna Dk, Et, Fo och Ve också anordnas där. SÖ bör få i uppdrag att undersöka möjligheten att anordna samläsning mellan årskurserna 1 och 2 av linje Ko.

Särskilda skäl, t. ex. den lokala arbetsmarknadens inriktning, kan finnas för att i enskilda fall medge att linje Ba eller linje Pr anordnas på icke g-ort.

För nyetablering av *teoretisk utbildning* på icke g-ort bör vissa särskilda förutsättningar uppställas:

- Elevunderlaget inom det naturliga upptagningsområdet bör omfatta minst 150 16-åringar. Detta elevunderlag är tillräckligt för att anordna linjerna E, H, N, S, T och So enligt den modell som tillämpas vid försöksverksamheten med SSG-B.
- Den sammanlagda lokala platsfrekvensen på linjerna E, H, N, S, T och So bör normalt inte få öka inom g-regionen till följd av nyetableringen. En sådan bör därför i första hand kunna komma i fråga, om man är beredd att minska dessa linjers sammanlagda intagningskapacitet på g-orten. Om det finns starka regionalpolitiska skäl för att decentralisera både teoretiska och yrkesinriktade linjer inom en g-region, bör dock detta kunna ske även om de teoretiska linjernas sammanlagda platsfrekvens inom regionen därigenom ökar. Ett sådant regionalpolitiskt skäl kan vara att regionen har stora glesbygdsproblem.
- Icke g-orter med teoretiska linjer bör även regelmässigt ha yrkesinriktade linjer, anordnade enligt alternativ 3. Orterna kan då få ett allsidigt urval av linjer. Både tre- och tvååriga linjer kan anordnas inom alla de tre stora utbildningssektorerna.

Icke g-orter med både teoretiska och yrkesinriktade linjer kan lämpligen kallas *sekundära g-orter*. Sådana sekundära g-orter bör i princip kunna upprättas inte endast i ren glesbygd, där de nuvarande SSG-B-orterna ligger, utan även i andra områden där avstånden till g-orten är besvärande stora.

Något slutligt ställningstagande till frågan om hur många årskurser och vilka av de minst treåriga linjerna som bör och kan förläggas till sekundära g-orter är dock svårt att göra innan SÖ:s sammanfattande utvärdering av SSG-B och av korrespondensundervisningen i Torsås och Osby har presenterats. Det är angeläget att SÖ:s utvärdering bl. a. ingående belyser frågan hur en kombination av konventionell undervisning och distansundervisning kan påverka kostnadsbilden för teoretiska linjer på sekundära g-orter.

Sammanställning av remissyttranden över (DsU 1981:7) En flexiblere skolplanering

1 Allmänna synpunkter på departementspromemorian

Remissinstanserna har en positiv grundinställning till de principiella överväganden som framförs i promemorian om ett större lokalt inflytande över skolplaneringen och nödvändigheten av en god psykosocial skolmiljö. Sålunda framhåller bl. a. SAF att man har en positiv inställning till förändringar som möjliggör en flexiblere skolplanering som tar större hänsyn till lokala förhållanden, som underlättar begränsning av skolstorlek och som främjar en decentralisering av skolväsendet.

Ett mindre antal instanser uttalar allmänna omdömen om den redovisning som lämnas i promemorian. Länskolnämnden i Värmlands län menar att promemorian utgör en utmärkt analys av dagens situation. Kommunförbundet och SACO/SR anser att promemorian med fördel kan användas som kompletterande underlag för den lokala skolplaneringen. I likhet med flera instanser framhåller dock kommunförbundet att det inte finns några skäl att utfärda centrala statliga bestämmelser på grundval av promemorian.

Enligt länsstyrelsen i Västerbottens län tillför promemorian egentligen inget nytt. I allt väsentligt pekar den på fördelen av mindre skolenheter.

Frågan om fördelen med små skolor behandlas i ett mer övergripande perspektiv av bl. a. RRV, SÖ, TCO och RHS. RHS menar att stora skolenheter ofta påverkar miljön i negativ riktning. Detta är, framhåller RHS, en allmänt utbredd uppfattning, som även stöds av en rad forskningsresultat. Enligt RRV visar dock de forskningsresultat som åberopas i promemorian inte på något klart samband mellan skolstorlek och psykosocial miljö. RRV menar att det är möjligt att hävda att många av de problem som återfinns i de större skolorna beror på sociala faktorer i samhället utanför skolan.

SÖ nämner vissa andra undersökningar som visar att inte enbart skolans storlek i sig påverkar den psykosociala miljön. Även andra yttre faktorer måste beaktas vid planering och utformning av skolanläggningar. Medan det är troligt att lärarkontakter kan upprätthållas bättre vid små skolenheter är det inte utan vidare klarlagt att övriga faktorer påverkas positivt om skolorna blir mindre.

SÖ vill också starkt betona betydelsen av skolans inre organisation: förekomsten av hemavdelningar, samverkan i arbetslag, elevernas aktiva deltagande i skolans inre arbete samt välplanerad och konsekvent färdighetsträning. Som framgått av olika undersökningar har inre faktorer av

detta slag visat sig i betydande grad kunna motverka ogynnsamma yttre betingelser.

SÖ framhåller sammanfattningsvis det sannolika i att de små skolorna kan *bidra* till en god psykosocial miljö. Det finns många allmänna erfarenheter som talar för mindre skolenheter. Däremot kan SÖ inte vitsorda att små skolor i varje läge och i alla avseenden är bättre än större skolor.

TCO pekar på att begränsning av skolstorleken kan medföra konsekvenser som i sin tur påverkar miljön i negativ riktning. Samtidigt som små skolor innebär fördelar kan de också innebära nackdelar i form av sämre arbetsförhållanden för lärare och elever, bristfälliga lokaler och otillräcklig utrustning som överstiger de vinster som kan nås. Om man genom en effektiv planering kan finna lösningar för bättre lokalutnyttjande, samutnyttjande och återanvändning av skollokaler och på så sätt kan öka möjligheterna att ha mindre skolor är det naturligtvis positivt, framhåller TCO.

Ett relativt stort antal instanser påpekar att de ekonomiska överväganden som gjorts i promemorian endast utgår från en analys av de statliga kostnaderna. Bl. a. RRV, ett antal *länsskolnämnder* och *kommuner* understryker att kommunernas kostnader är väl så viktiga i sammanhanget. Kommunförbundet erinrar om att, enligt begränsningskungörelsen och direktiven till kommittéer och särskilda utredare får inga beslut fattas eller förslag läggas, som innebär ökade statliga eller kommunala kostnader. Enligt förbundet uppmärksammas i promemorian detta förhållande ensidigt till förmån för staten.

Generella rekommendationer om skolstorlek i enlighet med utredarens förslag får givetvis, enligt förbundet, betydande kostnadskonsekvenser för kommunerna. Förändras dessutom skolenhetsbegreppet så sker en ytterligare belastning på den kommunala ekonomin. Förbundet betonar att i skolplaneringen måste beaktas de sparåtgärder som måste genomföras i kommunerna med hänsyn till samhällsekonomin. Statsmakternas bedömning av den kommunala volymutvecklingen baseras ju bl. a. på vissa antaganden om en minskning av de befintliga skolbyggnadsbeståndet till följd av sjunkande elevantal under 1980-talet. Det är därför enligt kommunförbundet, ett oavvisligt krav att om regeringen trots detta väljer att lägga förslag i enlighet med kommittén så måste dessa åtföljas av statliga bidrag motsvarande vad som förslaget kostar att genomföra. Om inte detta sker så finns det inga möjligheter att realisera kommitténs förslag i många av landets kommuner.

2 Grundskolan

Begränsning av skolstorleken

Den omfattande analys som redovisas i promemorian, utmynnar i rekommendationen att man bör eftersträva att ej överskrida vissa maximivärden för skolstorlek. Dessa värden bör, enligt promemorian, inte uppfattas som bindande statliga normer, utan är endast att betrakta som rikt-punkter beträffande skolornas maximistorlek. Ett sätt att begränsa skolstorleken är, enligt promemorian att ej ha en så strikt stadiouppe-delning av skolorganisationen som i dag.

Länsskolnämnderna i Malmöhus, Skaraborgs, Västerbottens, Blekinge och Hallands län biträder förslaget beträffande maximivärden för skolstorleken. *Länsskolnämnden i Jönköpings län* framhåller vikten av att betydligt lägre elevantal än de angivna regelmässigt eftersträvas. SÖ:s erfarenhet från 1970-talet visar att det enbart undantagsvis har uppförts någon skola för fler elever än maximaltalen anger. SÖ anser, mot denna bakgrund och med hänsyn till att grundskolans utbyggnad nu i huvudsak har genomförts, det som mindre viktigt att ange riktvärden för maximal skolstorlek. De rekommendationer som i dag finns kan i konsekvens med detta avskaffas. Inför SÖ:s fortsatta arbete med rådgivning till kommunerna i skolbyggnadsfrågor bör i stället de pedagogiska, organisatoriska och ekonomiska effekterna av skilda skolstorlekar analyseras som vägledning för kommunernas skolplanering.

Även *statskontoret* anser att det nuvarande systemet med rekommendationer och riktvärden som begränsar maximistorleken för skolenheter inom grundskolan bör avskaffas.

Flera instanser bl. a. *SACO/ISR* samt *skolstyrelserna i Malmö och Kristianstad* understryker vikten av att de angivna gränsvärdena endast är rekommendationer.

Kommunförbundet menar att utformandet av centrala direktiv eller rekommendationer vad gäller skolstorlek kan skapa problem i stället för att lösa dem. Sådana direktiv/rekommendationer kan t. ex. medföra ensidighet och stelhet i planeringen. Staten och de centrala myndigheterna bör i stället sträva efter att öka kunskaperna om förhållanden som påverkar den psykosociala situationen för att därigenom öka möjligheterna till goda skolplaneringslösningar.

Länsskolnämnden i Kalmar län menar att det, då gränsvärdena inte skall uppfattas som förslag till bindande statliga normer, är tveksamt om de fyller någon egentlig funktion.

Ett relativt stort antal instanser bl. a. *länsskolnämnderna i Skaraborgs, Värmlands och Västerbottens län, RHS och Norrköpings kommun* ställer sig positiva till förslaget att begränsa skolstorleken genom en mindre strikt stadiouppe-delning av skolorganisationen. En sådan organisation skulle möjliggöra arbetsenheter som överbrygger vissa problem vid stadiövergångar.

Bevarande av små grundskolor

I promemorian föreslås att skolenhetsdefinitionen i skolförordningen modifieras på så sätt att elevernas faktiska fördelning på skolomläggningar inte kommer att styra skolenhetsbildningen så hårt som i dag.

Om en kommun vill bibehålla en skola, som genom avfolkning blivit så liten att den enligt nuvarande praxis skulle läggas ner kan detta ske utan invändningar från länskolnämnden. Men nämnden har frihet att bedöma om skolan skall räknas som egen skolenhet och tilldelas basresurs(er) eller om skolenheten skall strykas ur organisationsplanen och eleverna räknas in i elevunderlaget för en annan skolenhet, där de skulle komma att gå om deras gamla skola lades ner. Driften av den lilla skolan får i det senare fallet ske med hjälp av den för kommunen gemensamma förstärkningsresursen.

I frågan om ny skolenhetsdefinition har remissinstanserna delade meningar. Positivt inställda till förslaget är *länskolnämnderna i Västernorrlands, Blekinge och Jämtlands län, skolstyrelsen i Kristianstad, RHS samt Psykologförbundet*. SÖ menar att det vidgade skolenhetsbegreppet, som skulle gälla hela grundskolan, är en förutsättning för genomförande av utredningens förslag om nyetablering av filialskolor på högstadiet. Vad gäller bibehållandet av skolor med vikande elevunderlag på låg- och mellanstadiet förutsätter SÖ att anvisningarna om indragning av skolenhet (SÖ-FS 1979:50) kommer att tillämpas även med en vidgad skolenhetsdefinition.

Negativt inställda är *länskolnämnderna i Kronobergs, Malmöhus och Norrbottens län, Växjö, Vilhelmina och Norrköpings kommuner samt skolstyrelsen i Umeå*. Länskolnämnden i Kronobergs län och Växjö kommun menar att de överläggningar, som förs mellan länskolnämnden och kommunerna, utgör god grund för beslut om tilldelning av basresurser. Länskolnämnden i Malmöhus län menar att ett godtagande av den föreslagna definitionen innebär att man helt undandrar statens inflytande över skolororganisationen. Vilhelmina kommun menar att en handlingsfrihet som ej åtföljs av ekonomiskt stöd inte innebär någon frihet alls. Menar staten att små skolenheter skall bevaras så långt som möjligt kan detta endast ske genom en välvillig prövning av antalet basresurser till kommunerna, ej genom ändring i skolenhetsbegreppet.

Flera instanser, bl. a. *länskolnämnderna i Norrbottens och Västernorrlands län*, ifrågasätter om det verkligen är i enlighet med intentionerna bakom införandet av förstärkningsresursen att med denna uppehålla små skolor eller t. o. m. starta skola på ny ort. Även SÖ påtalar att om förstärkningsresursen skulle komma att användas för att finansiera den kostnadsökning etablering av små skolor innebär, måste utrymmet för andra insatser, som förstärkningsresursen behövs för, krympa. Detta bör så långt möjligt undvikas. Det får därför förutsättas att kommunen gör noggranna beräkningar av de samlade effekterna i varje särskilt fall innan beslut fattas om filialskola.

Nyetablering av små högstudier

I promemorian framhålls att det inte längre finns några tunga pedagogiska och skolorganisatoriska skäl att bibehålla principen att nyetablering av högstudier med mindre än tre paralleller normalt endast får ske i glesbygd. Vidare föreslås att man öppnar möjligheten att nyetablera tvåparallelliga högstudier i form av filialsolor till större högstadiesolor. Därvid bör statsbidraget beräknas som om alla elever gick i huvudskolan.

Växjö kommun delar uppfattningen om möjligheten att nyetablera små högstudier. Kommunen beklagar att statsmakterna så länge hållit fast vid principen om minst tre paralleller. Flera instanser, bl. a. *länskolnämnderna i Värmlands och Västernorrlands län* samt *RHS* uttalar sitt stöd för filialscolesystemet. Även *länskolnämnderna i Norrbottens, Blekinge och Kalmar län* ansluter sig till förslaget. Länskolnämnden i Kalmar län vill dock understryka att nyetablering av enkla och tvåparallelliga högstudier medför att medel måste tas ur den kommunala förstärkningsresursen. *Länskolnämnden i Blekinge län* menar att länskolnämnderna bör, om särskilda skäl föreligger kunna medge att ytterligare basresurs får utgå än vad som framgår av huvudregeln. *Länskolnämnden i Norrbottens län* föreslår att en närmare utredning, som belyser de olika problem som kommer att uppstå, görs innan frågan avgörs. *Länskolnämnden i Skaraborgs län* framhåller att de organisatoriska svårigheter, som förflyttning av lärare etc. kan medföra, synes vara överkomliga, medan däremot intransporten av elever till moderskolans institution kan vålla vissa problem.

Bl. a. *länskolnämnderna i Jönköping och Kronobergs län* anser att det bör vara möjligt att anordna tvåparallelliga högstadiesolor såväl som filialsolor som självständiga enheter. Vilken av de båda typerna som skall anordnas bör prövas från fall till fall av länskolnämnden.

Ett antal instanser, bl. a. *länskolnämnden i Norrbottens län*, understryker att särskilda hänsyn måste tas för glesbygdsområden. Sålunda måste eventuella filialhögstudier som ligger 30–70 km från tätorten få samma resurstilldelning som nu finns för motsvarande glesbygdshögstudier.

Negativt inställda till promemorians förslag i detta avseende är bl. a. *statskontoret, länskolnämnden i Malmöhus län, SACO/SR och Norrköpings kommun*.

Statskontoret avstyrker sålunda förslaget om ändrade regler för nyetablering av små högstudier, dvs. skolenheter med endast en eller två paralleller. En sådan förändring kan, enligt statskontoret, indirekt skapa krav på en användning av förstärkningsresursen som i praktiken får påtagliga likheter med ett parallellskolesystem inom grundskolans ram. Härmed sammanhängande problem bör därför studeras mer ingående och behovet av eventuella förändringar bedömas i anslutning till den utvärdering av statsbidragssystemet för grundskolan som pågår i annat sammanhang.

Länskolnämnden i Malmöhus län menar att ett uppgivande av principen om minst tre paralleller i tätbebyggda områden skulle kunna leda till

segregerade högstadier. Tillfälliga elevtoppar skulle också kunna leda till skolanläggningar som i ett längre perspektiv visar sig felplacerade. Kravet på lärare med erforderlig kompetens kan visa sig svårt att tillgodose, åtminstone så länge utbildningen sker enligt gällande system. Det blir också svårt att konstruera årskursvisa arbetsenheter av tillräcklig storlek. Vidare bör de ekonomiska faktorerna beaktas. Nämnden kan heller inte finna att systemet med filialsolor (t. ex. en sexparallellig skola uppdelad på två stationer med fyra paralleller på den ena stationen och två paralleller på den andra) bör införas som en reguljär anordning. Dess konsekvenser är svåröverblickbara. Ostridigt torde likväl vara att de kommunala kostnaderna ökas. Transporterna av såväl lärare som elever mellan huvudskolan och filialsolan kan bli omfattande. En sådan utveckling rimmar dåligt med statsmakternas krav på att spara energi och kravet på att minska kostnaderna.

SÖ delar inte utredningens uppfattning att ett enkelt eller tvåparallelligt högstadium a priori erbjuder en bättre undervisningsmiljö än ett minst treparallelligt högstadium och av detta skäl skulle vara eftersträvansvärt. Med dessa utgångspunkter tillstyrker dock SÖ i princip utredningens förslag. PANG-projektets modell bör sålunda nu kunna prövas i tätare bebyggda områden. Inom ramen för denna ökade frihet skall skolstyrelserna självfallet följa fastlagda mål och riktlinjer för skolans verksamhet samt själva ta de ekonomiska konsekvenserna av sin skolorganisation. En likvärdig utbildningsstandard är därvid det viktigaste målet för skolans verksamhet. SÖ förutsätter således att en eventuellt förändrad planeringssituation följs upp av de kommunala och statliga skolmyndigheterna för att hindra effekter som påminner om ett nytt parallellskolesystem. SÖ kommer således att följa vilka olika effekter på undervisningen som uppkommer i ett enkelt högstadium i den försöksverksamhet med filialskolosystemet som bedrivs bl. a. i Södertälje kommun. Därvid är standardfrågan av särskilt intresse. SÖ avser också att i fortsättningen analysera effekterna av olika skolstorlekar i skilda avseenden.

I samband med frågan om resurser för filialhögstadier vill *länskolnämnden i Skaraborgs län* anföra att man som grund för basresurstilldelningen också skulle kunna tänka sig andra geografiska områden än det upptagningsområde som skolenheten markerar.

En kompensation för eventuellt minskade basresurser vid en förändring av beräkningsunderlaget skulle kunna genomföras genom uppräknig av framräknade basresurser med hjälp av en statistiskt fastställd koefficient.

Övriga synpunkter beträffande grundskolan

Flera instanser tar upp frågor som hör samman med statsbidragssystemet för grundskolan. Sålunda menar *RRV* att en ändrad statsbidragsmodell, enligt vilken bidraget skulle utgå per elev, skulle stå neutral till skolstorleken och förändra förutsättningarna för en kostnadsbedömning av

förslagen. Några instanser, bl. a. *statskontoret* menar att en ytterligare förenkling av det nuvarande statsbidragssystemet för grundskolan bör eftersträvas, bl. a. ett system där basresurserna grundas på ett större elevunderlag än den enskilda skolenheten, t. ex. rektorsområde eller kommun. Enligt statskontorets uppfattning bör ett sådant, än mer schabloniserat bidragssystem, vara möjligt att förena med garantier för en godtagbar standard även vid skolenheter inom grundskola i glesbygd. *Skolstyrelsen i Lycksele* motsätter sig däremot ett sådant system. *Länsskolnämnden i Blekinge län* vill tillskapa ett enhetligt delningstal för basresursberäkningen i grundskolan.

Hemavdelningsprincipen

En tillämpning av hemavdelningsprincipen såväl på högstadiet som på låg- och mellanstadierna anses enligt promemorian skapa möjligheter att utveckla en mer generell skolbyggnadstyp. De variationer i lokalbehov som under olika skeden normalt uppträder i ett bostadsområde kan då mötas med åtgärder som ej berör de permanenta skolbyggnaderna. Detta skulle medföra att behovet av tillbyggnader kommer att minska och skulle samtidigt underlätta en begränsning av skolstorleken och en flexiblere skolplanering.

Ungefär hälften av remissinstanserna berör frågan om hemavdelningar. Majoriteten av dessa tillstyrker en tillämpning av hemavdelningsprincipen.

SÖ anser att hemavdelningar/hemrum speciellt i de större skolorna ökat möjligheterna att skapa en känsla av "den lilla skolan". *SÖ* anser vidare att hemavdelningar bör kunna skapas inom de ekonomiska ramar som finns – i vart fall skall inte några större kostnadskrävande investeringar behöva göras. *Länsskolnämnden i Kronobergs län* och *skolstyrelsen i Umeå kommun* framhåller att det är särskilt viktigt att kunna tillämpa hemavdelningsprincipen i årskurs 7 för att underlätta övergången från mellan- till högstadiet. *Länsskolnämnden i Västernorrlands län* har en positiv grundinställning men framhåller att hemavdelningsprincipen ofta är svår att genomföra i befintligt skolbestånd. *Länsskolnämnden i Jönköpings län* anser det särskilt angeläget att det vid nybyggnation byggs en mer generell typ av skolbyggnad och att just tillämpningen av hemavdelningsprincipen skulle göra det möjligt. *Norrköpings kommun* påpekar att allteftersom elevantalet sjunker i en skola kan principen om hemrum genomföras allt lättare. Kommunen menar dock att viktiga principer som det fria tillvalet, alternativkurser i matematik och engelska samt en numera utbyggd invandrarundervisning gör att hemrumsavdelningarnas innersta mening till stora delar ändå förfelas.

Idén med en *hemavdelning* är starkt kopplad till begreppet *arbetsenhet*. Utredningen om skolans inre arbete (SIA) föreslog att eleverna i grundskolan skulle organiseras i arbetsenheter, vilka i sin tur uppdelades i klasser. SIA framhöll att man bör eftersträva att ge varje arbetsenhet en lokalmäs-

sig förankring i skolbyggnaden genom att förlägga en så stor del som möjligt av arbetsenhetens verksamhet till en bestämd lokalgrupp, s. k. hemavdelning.

Länsskolnämnden i Malmöhus län varnar i sitt remissvar för eventuella tendenser till att arbetsenheterna inte blir någonting annat än en administrativ indelning. En förklaring till detta kan man söka, framhåller nämnden, i det förhållandet att arbetsenheten måste som fundament ha lärare som arbetar i lag. Häri ligger en svårighet. Lärarna har ingen skyldighet att arbeta i lag. Den enskilda lärarens frihet att själv välja arbetsätt har alla skolreformer hittintills lämnat oinskränkt. Den har i stället ofta klart markerats i reformernas förarbeten. Nämnden ifrågasätter därför om någon påtaglig förnyelse kan väntas med mindre än en omläggning av lärarutbildningen. Hemavdelningsprincipens värde får ses mot denna bakgrund.

SAMLA-skolan

Under våren 1979 presenterade en arbetsgrupp vid SÖ:s skolbyggnadsbyrå en idéskiss till en annorlunda *högstadieskola*, kallad SAMLA-skolan. Hemavdelningen byggs här upp kring en kärna av gemensamma lokaler för laborativa och estetiskt-praktiska arbetsmoment. Varje arbetsenhet/hemavdelning blir i stor utsträckning självförsörjande när det gäller undervisningslokaler. I departementspromemorian föreslås att SÖ bör få i uppdrag att vidga sina studier av SAMLA-skolan till att omfatta högstadier av olika storlek.

Statskontoret, länsskolnämnderna i Blekinge och Västernorrlands län, skolstyrelserna i Kiruna och Karlstads kommuner, RHS och SECO tillstyrker förslaget om vidgade studier från SÖ när det gäller SAMLA-projektet.

Länsskolnämnden i Jönköpings län anser att SAMLA-skolan är ett exempel på hur hemavdelningar kan byggas kring en kärna av gemensamma lokaler men enligt nämndens mening är det möjligt att finna ännu enklare och mer okonventionella lösningar. *Norrköpings kommun* är av den åsikten att SAMLA-skolan kräver mer lokaler och därför skulle bli dyrbar att genomföra. *Skolstyrelsen i Karlstads kommun* gör den bedömningen att detta är en fråga av praktisk-pedagogisk natur som bäst löses av personalen vid resp. högstadieskola. Därför finner de ett ytterligare engagemang från SÖ:s sida som mindre angeläget.

3 Gymnasieskolan

Ökad spridning av gymnasieskolutbildningen

Remissinstanserna är med få undantag positiva till en ytterligare decentralisering av gymnasieskolan enligt i princip de riktlinjer som lagts fram i departementspromemorian. En rad välkomna effekter av en spridning anges som möjliga.

AMS och länskolnämnden i Södermanlands län pekar på möjligheterna att med en ökad geografisk spridning av utbildningen nå de mindre studiemotiverade. Även Storumans kommun räknar med en ökad gymnasiebenägenhet.

Regionala instanser, bl. a. länsstyrelsen i Örebro län och länskolnämnderna i Östergötlands och Jämtlands län, ser i en decentralisering en möjlighet till regionalpolitiska vinster. Länskolnämnden i Skaraborgs län pekar på skolans betydelse för en bygd med bl. a. en förstärkning av den sociala servicen och med skolan som centralpunkt för fritidsverksamhet och kultur.

I sammanhanget uppmärksammas behovet av samordning och samverkan inom regionerna av en rad remissinstanser, förutom av flera länskolnämnder av Norrköpings, Storumans och Växjö kommuner. Länskolnämnden i Örebro län vill här också se ett samarbete mellan olika utbildningsanordnare, dvs. gymnasieskolan, komvux och AMU.

TCO påpekar det angelägna i att öka möjligheterna till studie- och yrkesförberedande utbildning på gymnasieskolnivå i glesbygd.

Remissinstanser, som är tveksamma eller direkt negativa till en spridning av gymnasieutbildningen enligt promemorians principer, anför i huvudsak tre skäl. Den nedåtgående utvecklingen av elevantalen i allmänhet och risken för minskat elevunderlag på g-orterna i synnerhet påtalas av länskolnämnden i Kalmar län och av Oskarshamns och Storumans kommuner. Minskade valmöjligheter för eleverna i små gymnasieskolor gör länskolnämnden i Malmöhus län och Lycksele kommun tveksamma till en spridning av gymnasieutbildningen. Ett tredje skäl till tveksamhet eller ett avvisande av förslagen är för vissa remissinstanser att de vill avvakta beredningen av gymnasieutredningens förslag.

Ökad spridning av den yrkesinriktade utbildningen

Av de remissinstanser som är allmänt positiva till en spridning uttalar sig en klar majoritet för en satsning på den yrkesinriktade utbildningen. Bland dessa märks länskolnämnden i Södermanlands län, som särskilt uppmärksammar möjligheten att sprida verkstadsteknisk utbildning, länskolnämnden i Kronobergs län och Växjö kommun.

I medvetande om de stora kostnaderna för etablering av yrkesinriktad utbildning ser en rad remissinstanser en utväg i företagsförlagd utbildning, så t. ex. länskolnämnderna i Kronobergs och Skaraborgs län samt RHS. Länskolnämnden i Skaraborgs län ser härvid som en viktig förutsättning att den företagsförlagda utbildningen får en kontinuerlig tillsyn så att utbildningens kvalitet kan garanteras. SÖ erinrar i sammanhanget om sitt tidigare till regeringen ingivna förslag att lärlingsutbildning och yrkesintroduktion skall få ökad geografisk spridning genom att kunna anordnas även i kommuner utan gymnasieskola men med komvux.

SÖ anser vidare att en spridning av yrkesinriktad utbildning bör kunna

ske temporärt till följd av att utbildningsbehovet tillfälligt ökar på en g-ort, om det därvid blir brist på lokaler på g-orten. SÖ anser att ett sådant tillfälligt ökat utbildningsbehov, som inte kan tillgodoses på g-orten, bör vara huvudvillkoret för en temporär utläggning av en utbildning på icke g-ort. Vidare skall enligt SÖ utbildningen administrativt och pedagogiskt ingå i g-ortens skolenhet, varvid t. ex. undervisningen i allmänna ämnen förläggs till g-ortsskolan.

Växjö kommun understryker kraftigt att redan gjorda investeringar i lokaler och utrustning på icke g-orten måste utnyttjas till fullo, innan en filialutläggning blir aktuell. *Länsskolnämnden i Jämtlands län* och *Kristianstads kommun* uppmärksammar på liknande sätt risken för att kommuner med sviktande elevunderlag kan rycka undan planeringsförutsättningarna för varandra, om inte bestämda principer sätts upp för en decentralisering. Såväl dessa som flera länsskolnämnder och länsstyrelser ser här en viktig uppgift för den regionala administrationen. Inom ramen för denna vill *länsskolnämnden i Kronobergs län* få möjlighet att medge övergång från specialkurs till linje på icke g-ort för vissa orter och inom tilldelat antal elevplatser i länet. (Sådan övergång medges i dag på försök av SÖ.) En likartad syn har *länsskolnämnden i Skaraborgs län*, som menar att lokaliseringen av gymnasieskolenheter inte bör vara låst till ett en gång för alla fixerat antal orter, fastställt utifrån läget för mer än tio år sedan, utan bör relateras till de behov som nu föreligger i samhället.

Ökad spridning av den teoretiska utbildningen

Länsskolnämnden i Södermanlands län tillstyrker upprättandet av vad som i promemorian kallas sekundära g-orter med både teoretisk och praktisk utbildning. En spärr måste dock finnas för att hindra överetablering av teoretisk utbildning. Även *länsskolnämnden i Kalmar län* kan tänka sig en spridning av både yrkesinriktad och teoretisk utbildning. Nämnden hänvisar därvid till huvudtanken i yrkesutbildningsreformen, dvs. ett sammanförande av teoretiska och yrkesinriktade utbildningar. Nämnden har dock samtidigt svårt att se hur en sådan nyetablering skall kunna ske med tanke på det minskande elevunderlaget under 1980- och 1990-talen. En likartad åsikt redovisas av *länsskolnämnden i Kronobergs län*, som också anför att flera av de teoretiska utbildningsvägarna är överdimensionerade. Den minskning av gymnasieskolans organisation som måste ske med minskande elevunderlag bör enligt *länsskolnämnden i Blekinge län* huvudsakligen gälla de teoretiska studievägarna.

En nyetablering av både yrkesinriktad och teoretisk utbildning enligt SSG-B-modellen på icke g-ort kan enligt SÖ övervägas mot bakgrund av den just redovisade utvärderingen av SSG-B. I fråga om denna har *SECO* särskilt uppmärksammat den lägre andelen studieavbrott i SSG-B.

Den integrerade gymnasieskolan

I departementspromemorian föreslås att den grundläggande planeringsprincipen för gymnasieskolan inte längre skall vara att *flertalet linjer* utan en *allsidig uppsättning linjer* skall anordnas på alla g-orter.

SACO/SR ser i en decentralisering av både yrkesinriktad och teoretisk utbildning en viktig väg till pedagogisk och social integration. RHS ser en allsidig uppsättning linjer som en självklarhet för varje g-ort. Länsskolnämnden i Norrbottens län och Oskarshamns kommun tillstyrker promemorians förslag.

Lycksele kommun medger att en viss spridning av gymnasieutbildningen behöver ske, men varnar samtidigt för risken att en spridning leder till att ungdomar i en viss kommun bara kan bli bilmekaniker eller målare, medan de i en annan kommun bara kan bli t. ex. kontorister. Valfriheten får enligt denna kommun inte bygga på att eleverna enbart väljer utbildningsväg efter önskemålet att få bo hemma.

SÖ har inget emot en princip om en allsidig uppsättning av linjer som grund för gymnasieplaneringen men understryker att en sådan inte i sak ändrar förutsättningarna för den framtida planeringen. SÖ utgår i detta sammanhang också från att tillfälliga avsteg från gällande planeringsprinciper huvudsakligen kommer att behöva ske under de närmaste åren, då ungdomskullarna fortfarande är stora. När behovet av en tillfällig filialutläggning upphör, förutsätter SÖ att det i första hand blir organisationen utanför g-ort som avvecklas.

I sitt yttrande över detta förslag utgår SÖ vidare ifrån att det enligt det nya planeringssystemet för gymnasieskolan blir länsskolnämnderna som fattar beslut om lokalisering och utrustningsbidrag i fråga om enskild studieväg, som ligger på g-ort och som inte är lågfrekvent.

Sänkt poängtal för yrkesinriktade studievägar vid vissa allmänna skolenheter

I departementspromemorian föreslås nya riktlinjer för SÖ:s prövning av sänkt poängtal för de praktiska studievägarna vid en allmän skolenhet i kommun med flera gymnasieskolenheter.

Flera remissinstanser anser att det s.k. 18-poängskravet bör kunna modifieras. Det påpekas bl. a. att själva sammanförandet av elever från olika studievägar till samma skolenhet i sig icke är någon garanti för en integration av det slag som eftersträvas.

Länsskolnämnden i Kronobergs län tillstyrker förslaget i den mån en förändring av riktlinjerna för SÖ:s prövning av kriterierna på allmän skolenhet verkligen leder till en ökad social elevintegration. En förutsättning är att en förändring inte medför ökade kostnader.

Ökade skolledarkostnader anförs av SÖ som en konsekvens av en generell ändring av dagens riktlinjer för myndighetens prövning av dessa frågor. SÖ har inget emot förslaget men erinrar om den dispensrätt myndighe-

ten redan i dag har att medge ett lägre poängtal för de yrkesinriktade studievägarna vid en allmän skolenhet. Även SÖ erinrar om att formella förändringar av detta slag givetvis inte innebär några garantier för en reell integration. SÖ påtalar samtidigt risken med att i filialutbildningar få en skev könsfördelning och brister i den sociala miljön.

Länsskolnämnderna i Uppsala och Malmöhus län finner att frågan om skolanläggningarnas storlek tilldelats en alltför dominerande roll i diskussionen om integration.

Ändringar av de grundläggande planeringsprinciperna för gymnasieskolan bör enligt RRV inte göras före beredningen av gymnasieutredningens förslag.

Länsskolnämnden i Kalmar län pekar här på ett delproblem, som uppstått till följd av den pågående avvecklingen av tvåårig ekonomisk och teknisk linje. En kommun som avvecklat båda dessa linjer och har mer än en allmän gymnasieskolenhet tvingas splittra sina klasser på social linje på de olika skolenheterna för att dessa skall fortsätta att uppfylla kraven på allmän skolenhet.

Beredningen av gymnasieutredningens förslag

Gymnasieutredningen (U 1976:10) avlämnade i december 1981 sitt principbetänkande (SOU 1981:96) En reformerad gymnasieskola.

Ett antal remissinstanser, av vilka flera i princip är positiva till promemoriens förslag om ett större lokalt skolinflytande m. m., anser att ett ställningstagande till förslagen bör anstå till beredningen av gymnasieutredningens betänkande. Denna hållning till alla eller delar av promemoriens förslag om gymnasieskolan intar bl. a. RRV och statskontoret, *länsskolnämnderna i Uppsala, Kalmar, Skaraborgs och Västerbottens län, Lycksele och Kristianstads kommuner* samt TCO. Så anför t. ex. *länsskolnämnden i Uppsala län* vikten av att en samordnad analys görs av nu lagda förslag från olika utredningar. Därigenom skulle enligt nämnden kostsamma delreformer kunna undvikas. *Länstyrelsen i Örebro län* pekar i sammanhanget på behovet av en bättre samverkan mellan de olika utbildningsformer som i dag svarar för utbildningen av ungdom och vuxna, dvs. gymnasieskolan, komvux och AMS.

Förhållandet stat – kommun

Länsskolnämnden i Malmöhus län anser att promemoriens förslag kommer att medföra såväl statliga som kommunala merkostnader, varvid framför allt de kommunala kostnaderna kommer att bli väsentliga.

Samma syn har *Svenska kommunförbundet* samt *Karlstads, Norrköpings och Växjö kommuner*. T. ex. Norrköpings kommun befarar att kommunerna inte kommer att kunna använda sig av den större frihet som föreslås, samtidigt som deras expansionsutrymme kraftigt begränsas genom andra beslut. Utan en koppling till förändrade och förbättrade statsbi-

drag blir enligt kommunen den flexibla skolplaneringen endast en skenbar och inte en reell möjlighet.

SÖ, slutligen, förutsätter i sitt remissyttrande att kommunerna kommer att kompenseras med statliga bidrag i den mån nya planeringsprinciper utformas så att de innebär kommunala merutgifter.

Bilaga 3

Gymnasieskolans linjer – namn och namnförkortningar*Minst treåriga linjer*

Ekonomisk linje	E
Humanistisk linje	H
Naturvetenskaplig linje	N
Samhällsvetenskaplig linje	S
Teknisk linje (fyraårig)	T
NT-linjerna samordnade (försök)	NT

Tvååriga linjer

Beklädnadsteknisk linje	Be
Bygg- och anläggningsteknisk linje	Ba
Distributions- och kontorslinje	Dk
Drift- och underhållsteknisk linje (försöksverksamhet)	Du
Ekonomisk linje	Ek
El-teleteknisk linje	Et
Fordonsteknisk linje	Fo
Jordbrukslinje	Jo
Konsumtionslinje	Ko
Livsmedelsteknisk linje	Li
Musiklinje	Mu
Processteknisk linje	Pr
Skogsbrukslinje	Sb
Social linje	So
Social servicelinje (försöksverksamhet)	Ss
Teknisk linje	Te
Trädgårdslinje	Td
Träteknisk linje	Tr
Verkstadsteknisk linje	Ve
Vårdlinje	Vd

Innehållsförteckning

1 Inledning	2
2 Utgångspunkter	3
3 Grundskolan	9
3.1 Allmänt	9
3.2 Skolstorlek	13
3.3 Bibehållande och nyetablering av små skolor	15
4 Gymnasieskolan	21
4.1 Hittillsvarande planeringsprinciper	21
4.1.1 Lokalisering och spridning	21
4.1.2 Integration	24
4.2 Allmänna överväganden om modifieringar av hittillsvarande planeringsprinciper	25
4.3 Förslag om yrkesinriktad filialutbildning på icke g-ort m. m. . .	30
4.4 Överväganden om förläggning av teoretisk utbildning till icke g-ort	35
5 Lokaler och utrustning	36
6 Vissa lärarfrågor i gymnasieskolan	40
7 Genomförande	41
8 Hemställan	41
9 Beslut	42

